

AMASYALI HATTATLAR

Mustafa ASLAN*

ÖZET

Hat sanatı İslâm kültürünün önemli unsurlarındandır. Bu sebeple Osmanlı Türkleri de ona büyük önem vermişler, kıymetli hattatlar yetiştirmişlerdir. Bugün yerli ve yabancı kütüphanelerde bulunan yazma eserlerimizin her biri bu bakımdan ayrı bir değer ifade etmektedir. Bu yazımızda Amasya'dan yetişen hattatlar hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: Amasya, hat, hattat, Şakaik-i Numaniye, Tuhfe-i Hattâtîn, Latîfi Tezkiresi, Son Hattatlar.

CALLIGRAPHERS FROM AMASYA

ABSTRACT

The art of calligraphy is an important component of Islamic culture. For this reason, the Ottoman Turks have valued its importance and have trained valued calligraphers. From this standpoint, each of our handwritings that are found in both local and foreign libraries, carries an individual value. In this paper, information pertaining to calligraphers trained in Amasya have been provided.

Keywords: Amasya, calligraphy, calligrapher, Şakaik-i Numaniye, Tahfe-i Hattâtîn, Latîfi Tezkiresi, Last Calligraphers

Bugün Orta Karadeniz bölgesinin iç kısmında yer alan Amasya'nın bilinen en eski adı Amaseia olup kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu belli değildir. "Bununla birlikte Büyük İskender devrinden (M.Ö. 336-323) önce de mevcut olduğu ve şehrin tarihinin Hititler devrine kadar uzandığı"1 tahmin edilmektedir. Helenistik Seleukoslar devrinde Pontus krallarının başkenti olmuş, M.Ö. 63'te Romalılar'ın eline geçmiş, M.S. III. yüzyılda bir piskoposluk merkezi olarak dikkatleri üzerine çekmiş, 712'de Araplar tarafından fethedilmiş, bundan bir kaç yıl sonra da imparator III. Leo kumandasındaki Bizans ordusunun hakimiyetine geçmiştir.

Türkler tarafından ne zaman fethedildiği tam olarak belli olmamakla birlikte XI. yüzyıl başlarında Danişmendliler'in eline geçtiği bilinmektedir. "Bu hakimiyet, Danişmendli topraklarının Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan(1155-1192) tarafından ilhakına kadar devam etmiştir"2. Anadolu Selçuklularını zamanında "Dâru'l-izz" diye adlandırılan Amasya, II. Kılıçarslan'dan sonra oğullarından Nizamettin Argunşah'ın payına düşmüşse de, Nizamettin Argunşah'ın kardeşi Tokat beyi Rukneddin Süleyman burayı zorla kendi hakimiyetine almış, Baba İshak isyanına da sahne olan Amasya 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğollar'ın eline geçmiştir. Sırasıyla Anadolu Selçuklularının son sultanı II. Gıyaseddin Mes'ud'un oğlu Tacettin Altınbaş'ın, Sivas'ta hüküm süren Eretna ve haleflerinin, Eretnaoğlu Ali Bey'i yenen Emir Hacı Şadgeldi'nin hakimiyetini de gören Amasya, bundan sonra, Hacı Şadgeldi ve müttefiki olan Melik Ahmet ile Kadı Burhaneddin arasındaki siyasi mücadelelere sahne olmuş, Hacı Şadgeldi'nin vefatı üzerine oğlu Ahmet, Yıldırım Bayezid'in de desteğini alarak şehri Kadı Burhaneddin'e karşı savunmuştur. Yıldırım, Kadı Burhaneddin'e yenilmesine rağmen verdiği mücadele sonucu Amasya'yı elden çıkarmayarak Osmanlı hakimiyetinde tutmuş (1398), idaresini de oğlu Çelebi Mehmed'e bırakmıştır. Ankara Savaşı'nda (1402) Yıldırım Bayezid'in yenilgisi üzerine Çelebi Mehmet Amasya'ya çekilip kardeşleri İsa ve Süleyman'a karşı burasını üst edinmiştir. XVI. yüz yıl sonlarına kadar Osmanlılar'ın doğu sınırlarında stratejik bir merkez olma özelliği kazanmış, Yavuz Sultan Selim Çaldıran Zaferi'nden dönüşünde burada kışlamış, Kununi Sultan Süleyman Nahcıvan Seferi'nden sonra bir süre burada kaldığı için İran ve Amasya Antlaşmaları burada yapılmış, Avusturya elçilik heyetinde yer alan ve Osmanlılar hakkında mektuplar yayınlayan Busbeqi'de de yine burada kabul etmiştir.

* Yard. Doç. Dr., Girne Amerikan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü K.K.T.C., mustafaaslangau@hotmail.com

1 İlhan ŞAHİN - Feridun EMECEN, Amasya, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 3/1, İstanbul 1991.

2 ŞAHİN-EMECEN, a.g.e. 3/1, İstanbul 1991.

Kanuni'nin oğulları Şehzâde Selim ile Bayezid arasındaki taht kavgalarında, Safevî tahrikleriyle doğu bölgelerinde çıkan isyanlarda adı sıkça geçen Amasya, XVI. yüz yıl sonlarında karışıklıklar içinde kalmış, zaman zaman da şehre Celâli eşkıyası hakim olmuştur. Şehrin tarihinde bundan sonraki en önemli olay ulu önder Mustafa Kemal Atatürk tarafından Millî Mücadele'de teşkilâtlandırmayı gerçekleştirmek yolunda Amasya Tamimi'nin buradan yayınlanmasıdır.

Amasya, Cumhuriyetin ilânından sonra 20 Nisan 1924'te il olmuştur.

XVI. yüz yılın sonlarına kadar Osmanlı şehzâdelerinin idarî tecrübe kazanmak için gönderildiği en önemli bir merkez olan Amasya'da Çelebi Sultan Mehmed, II. Murat, Fatih ve II. Bayezid sancak beyi olarak görevde bulunmuşlar; ayrıca, II. Murad'ın oğlu Alaeddin, II. Bayezid'in oğlu Şehzâde Ahmet, Kanuni'nin oğulları Şehzâde Mustafa ve Şehzâde Bayezid de burada idarecilik yapmışlardır.

XVI. yüz yılın ortalarından itibaren Amasya bu özelliğini kaybetmiş, Manisa tek şehzâde sancağı olarak kalmıştır.

Yangın ve sel gibi felaketlere de uğramış olan Amasya, ortaçağda bölgenin büyük ve mamur şehirlerinden biri durumundadır.

İlkçağlarda Tarsus-Kayseri-Zile-Samsun ticaret yolu üzerinde bulunan Amasya, bir ticaret merkezi olması yanında, kültür merkezi olarak da önem arz etmekteydi. Bu cümleden olmak üzere ilkçağın büyük coğrafyacısı Strabon, tarihçi Şükrullah, hattat Şeyh Hamdullah, Taci Bey ile oğulları Cafer ve Sadi Çelebiler, ulemadan Müeyyed-zâde Abdurrahman ve Zenbilli Ali Efendi'ler, meşhur tabip Sabuncuoğlu Şerafeddin, Hüseyin Hüsamettin Ayvansarayî ve İshak Paşa Amasya'nın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden bazılarıdır.

1861'de Amasya'ya gelmiş olan gezgin Georges Perrot, bu şehri "Anadolu'nun Oxfordu" diye tarif edip, buradaki medreselerde 2000 kadar talebenin okuduğunu kaydetmektedir³.

XVII. yüz yılda yaşamış olan ünlü gezginimiz Evliya Çelebi de Seyahatnâme'sinde Amasya'nın 48 İslâm ve 5 Hristiyan mahallesi olduğunu, 5000 ev, 1060 dükkân, bir çok cami, medrese, tekke, imaret, han ve hamamları bulunduğunu kaydetmektedir⁴.

XIX. yüz yıl başlarında burada yaşayan Mustafa Vazih Efendi de Amasya hakkında yazdığı el-Belâbilü'r-Râsiyye fi riyazi mesâilil-Amasiyye adlı eserinde⁵ Amasya'nın bir "talebeler şehri" olduğunu kaydetmektedir. Amasya, halk arasındaki bir rivayete göre Ferhat ile Şirin hikayesinin yaşandığı yer olarak da şöhret bulmuştur.

Amasya tarihî eserleri bakımından da oldukça zengindir: Amasya kalesi, krallara ait kaya mezarları, Şamlar Camii, Burmalı Minare Camii, Gökmedrese Camii, Fethiye Camii, Gümüşlü Camii, Hızır Paşa Camii, Saraçhane Camii, Daruşşifa, Halifet Gazi Medresesi ve Türbesi, Torumtay Türbesi, Şadgeldi Paşa Türbesi, Bayezid Paşa Camii, Yörgüç Paşa Camii, II. Bayezid Camii ve Külliyesi, Hatuniye Camii, Vezir Mehmet Paşa Camii, Sofular (Abdullah Paşa) Camii, Kapı Ağa Hüseyin Ağa Medresesi bu konuda akla ilk gelenlerdir.

Yeşilirmak vadisinde dar bir şerit halinde yerleşmiş olan Amasya şehir merkezi, eskiden olduğu gibi bugün de bu fizikî şartlar sebebiyle büyük bir gelişme gösterebilmiş değildir.

Şehir merkezinde Yeşilirmak üzerinde doğudan batıya doğru olmak üzere Meydan, Maydanoz, Alaca Köprü, Helkis (Selkis, bugün Hükümet ve Kuş (Kunç) köprüleri yer almaktadır.

Samsun, Tokat, Yozgat ve Çorum illeriyle komşu olan Amasya, karayoluyla olduğu gibi, demiryoluyla da bölgenin tabii ve önemli bir limanı olan Samsun'a bağlantılıdır.

Geçim kaynağını tarım ve hayvancılığın teşkil ettiği Amasya'nın merkez ilçeden başka diğer ilçeleri Göynücek, Gümüşhacıköy, Hamamözü, Merzifon, Suluova ve Taşova'dır.

Bu makalede aşağıda haklarında bilgi vermeye çalıştığımız Amasyalı hattatları yaş (tarih) sırasına göre ele almak doğru olmasına rağmen, aralarında doğum veya ölüm tarihi belli olmayanlar yanında, hem doğum hem de ölüm tarihi belli olmayanlar bulunduğu için, alfabetik sırayla incelemek zorunda kaldık.

³ ŞAHİN-EMECEN, a.g.e. 3/1, İstanbul 1991.

⁴ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, haz. Ahmet Cevdet, c. 2, s. 183.

⁵ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y. 2574, vr. 38b

Abdullah Efendi⁶

On altıncı asır hattatlarından olan Abdullah Efendi hakkında -Tuhfe-i Hattatîn de dahil olmak üzere- kaynaklarda çok az bilgi vardır. Bu konuda en geniş bilgiye Uğur DERMAN'ın Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ndeki yazısında rastladık. Oradaki bilgileri olduğu gibi aktarıyoruz: "Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekte, Amâsî nisbesinden Amasyalı olduğu anlaşılmaktadır. Seksen yaşına kadar yaşadığı göz önünde bulundurulursa, 1518 tarihli bir hattına istinaden Fatih devrinde (1451-1481) doğduğu ve Yavuz Sultan Selim devrinde (1512-1520) öldüğü ileri sürülmektedir. Ünlü Amasyalı hattat Şeyh Hamdullah'ın (öl. 1519) akrabası ve muhtemelen talebesi olup, onun ölümünden sonra oğlu Mustafa Dede'yi yetiştirmiştir. İstanbul'a II. Bayazıt devrinde (1481-1512) gelmiştir.

Kendine has yeni bir yazı tarzı bulunan Abdullah Amâsî'nin günümüze birkaç eseri ulaşabilmiştir. Bunlardan Topkapı Sarayı Müzesi'nde (YY nr. 172) kayıtlı bulunan nesih hatla yazılmış Türkçe Mevlid-i Şerif metni, hattaki kudretini göstermesi bakımından önemlidir".

Abdullah Efendi; Şeyh Hamdullah ve oğlu Mustafa Dede, Ahmet Karahisarî, Şükrullah Halife, Amasyalı Muhittin ve kardeşi Cemalettin'le birlikte Anadolu'da hüsn-i hattın gelişmesine emeği geçmiş en kıymetli hattatların teşkil ettiği "üstâdân-ı seb'a"⁷ya dahil olması bakımında da ayrı bir önemi haizdir.

Abdurrahman Efendi⁸

Merzifonludur. Babası meşayih'ten olduğu için "Şeyhzâde" diye şöhret bulan Abdurrahman Efendi, İstanbul'da Seyrek-zâde Muhyiddin Efendi'nin hizmetinde bulunup Arap Çelebi'den tefsir ve hadis dersleri almış, Eyüp Sultan'da tefsir meclisleri teşkil etmek suretiyle hizmette bulunmuş, Cezeri Kasım Paşa'daki hatipliğini terk ettiğinde Firuz Ağa Camii bitişiğindeki darülhadis kendisine tevcih edilmiş, burada uzun süre hem tahrir hem de takrir suretiyle hizmet vermiş, fıkıhta kıymetli bir eser olan "Vikâye"ye Türkçe şerh yazmıştır. "Tinet-i beşer طينت بشر" terkininin ebced hesabıyla karşılığı olmak üzere 971 senesi ramazanının ilk günü (13 Nisan 1563 Perşembe) vefat etmiştir.

Abdurrahman Efendi (Müeyyedzade)⁹

Künyesi "Abdurrahman Hâtemî b. Ali b. Müeyyed"¹⁰ olup, dedesi Müeyyed Efendi'ye nisbetle "Müeyyedzâde" diye şöhret bulmuş olan Abdurrahman Efendi, 860/1455¹¹⁻⁵⁶¹²da Amasya¹³da dünyaya gelmiştir. Hasan Çelebi, Molla İdris'in Tevârîh-i Âl-i Osman'da Müeyyedzâde'nin neslinin Ebû İshak Kâzerûnî'ye çıktığını kaydettiğini belirtmektedir¹⁴. Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, Şeyh Hamdullah'la birlikte, II. Bayazıt'ın şehzâde olarak Amasya'da bulunduğu yıllarda meclislerine katılıp nedimleri arasına girmiş ve hüsn-i hattı Şeyh Hamdullah'tan öğrenerek emsallerine üstünlük sağlamıştır. Müstakimzâde, Takiyy-i Temîmî'nin tarihinde Müeyyedzâde'nin hüsn-i hattını övdüğünü belirtmektedir¹⁵. Bazı fesatçılar gammazlamak suretiyle Fatih Sultan Mehmed'i yanılıp katline ferman çıkartmışlar, II. Bayazıt bundan haberdar olunca, acıyıp yol hazırlıklarını tedarik ederek bir gece alelacele o zamanlarda Çerkeslerin elinde bulunan Halep'e kaçmalarına yardımcı olmuştur. Müeyyedzâde böylece daha yirmi iki yaşında iken ayrılık ve gurbet acısını tatmış, Halep ulemasından biraz tahsilden sonra orada bulunan İranlı tüccarlardan Celâlettin Devvânî'nin şöhretini işitince 881/1476'da Şiraz'a gitmiş, yedi sene bu allâmeden aklî ve naklî bütün ilimleri ikmal etmiş, bu arada II. Bayazıt'ın sultan olduğunu duyunca

⁶ Müstakimzâde Süleyman Sadettin, Tuhfe-i Hattatîn (Haz. İbnülemin Mahmut Kemal İNAL), İstanbul 1928, s.289; DERMAN M. Uğur, "Abdullah Amâsî", T.D.V. İslâm Ansiklopedisi c. I, s. 84, İstanbul 1988.

⁷ UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1988, c. 2, s.614; SERİN Muhittin, "Hamdullah Efendi", T. D. V. İslam Ansiklopedisi, c. 15 , s.499, İstanbul 1997.

⁸ Müstakimzâde, a.g.e., s.252.

⁹ Müstakimzâde, a.g.e., s.249.

¹⁰ Müstakimzâde, a.g.e., s.249.

¹¹ Şemsettin Sami, Kâmûsü'l-A'lâm, c. 4, s.3071-3072, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996.

¹² Mehmet Süreyya, SiciII-i Osmanî (haz. Nuri AKBAYAR), 1/92, İstanbul 1996.

¹³ Dergâh Yayınları'nın Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde (c. I, s. 15) doğum yeri "Divriği" olarak kaydedilmektedir.

¹⁴ Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şuarâ (Haz. İbrahim KUTLUK), c. I, s. 319, Ankara 1989.

¹⁵ Müstakimzâde, a.g.e., s.249.

İstanbul'a dönmüş (888/1483), ulema bütün ilimlerde kemâline şahitlik edince kırk akçe¹⁶ ile Kalenderhâne müderrisi olmuş ve "Feyyaz فیاض" kelimesinde ifadesini bulan 891/1486 tarihinde Muslihiddin Kasatalâni'ye damat olduğu gün kırk beş akçe¹⁷ ile Sahn-ı Semân müderrisliğine getirilmiştir. 899/1494'te elli akçe ile Edirne kadılığına¹⁸ tayin edilmiş, bu görevinden azledilmiş, 907/1501'de Anadolu kazaskeri, 911/1505-1506'da Rumeli kazaskeri olmuş, 917/1511'de azledilmiş, 918/1512'de Karaferye kadısı olup, 919/1513'te ikinci defa Rumeli kazaskerliğine getirilmiş, bir fitne hadisesinde Tâcizâde Cafer Çelebi ve emsali bazı kibarın evleri dahil olmak üzere, Müeyyedzâde'nin de evi yağmalanmış, kazaskerlikten uzaklaştırılmış, Yavuz Sultan Selim tahta geçince kendisini tekrar kazaskerliğe getirdiği gibi İran seferinde maiyetine de almış, pek çok kereler kendisini saraya davet ve tenhaca sohbet ederek yaşlanmasından duyduğu teessürü belirtmiştir.

Müeyyedzâde'nin çekemeyenleri de vardır: Bazı fesatçılar, Müeyyedzâde hakkında iftira dolu bir mektubu okla Yavuz Sultan Selim'in harem dairesine atmışlar, o da mektubu Müeyyedzâde'ye gönderip "bu kâra bâis ü bâdî olan kimdir bilmek gerek" diyerek onun tahmin ve ferasetini ölçmek istediğinde o, öfkeyle "bu kâğıdı Sarı Gürz mülâzimlerinden Kullâb-ı Siyah ve Kezzâb-ı Siyah demekle ma'rûf iki rû-siyâh vardır, onlar etmişlerdir" deyip

Sen bu mektûbun eğer bilmek dilersen kâtibin
Gâfil olma hüsvâ Kullâb ile Kezzâb'dan

beytini okumuş, gerçekten de adı geçen o iki fesatçının evleri basıldığında söz konusu mektubun müsveddeleri bulunup yüzleri kara çıkmış, "Sarıgürz tahriki ile bu hevâya uyduk" diyerek suçlarını itiraf etmişler, Yavuz da o iki fasidin başlarını vurdurmuş, Sarıgürz'ü sadaret görevinden azlederek makamına Müeyyedzâde'yi getirmiştir¹⁹.

İran seferinden dönüşünden sonra takatten düştüğü; aklı dengesini yitirdiği, mizacına fütur ve dimağına kelâl geldiği için görevden alınmış, şaban 920/ekim 1514'te emekli olmuş, 15 şaban 922/13 ekim 1516'da berat gecesinde²⁰ vefat etmiş ve Eyüp Sultan civarına defnedilmiştir. Vefâtına

Neclül'l-Müeyyed merhum ü mebrûr 922 (1516)

نجل المأید مرحوم و مبرور

diye tarih düşülmüştür.

Kaynaklarda yedi bin cilt kitaba sahip olduğu belirtilen Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, üç dilde (Türkçe, Arapça ve Farsça) şiir ve inşâya muktedir, âlim ve fâzıl bir zâttir. Arapça ve Farsça kasideleri olduğu gibi, Türkçe şiirleri de vardır ve Türkçe şiirleri diğerlerine göre daha çoktur. Hakkında Sehî, Âşık Çelebi, Beyânî, Riyâzî ve Fâizî tezkirelerinde bilgi bulunmaktadır²¹. Biz bunlardan ancak dipnotlarda gösterdiklerimize ulaşabildik. Anadolu sahasının önde gelen divan şairlerinden biri olan Necati Bey, divanını, hayatı boyunca kendisini himaye eden bu hamiyet-perver insan ithaf etmiştir²². Şiirlerinde "Hâtemî" mahlasını kullanan Müeyyedzâde'nin ulema ve şuara ile olan şakalaşmaları ve latifeleri de vardır²³. Biraderinin mektubuna cevabına derc eylediği Farsça bir beyti aşağıdadır:

زهی جوهر لفظ تو جانرا قوت
نموده خطت نسخ و تعلیق یاقوت²⁴

Eserlerinden tesbit edebildiklerimizin isimlerini aşağıya alıyoruz:

Tefsîr-i Süre-i Kadr, Risale fî Eşhûri Ma'lûmât, Hâşiyeye-i Şerh-i Miftâh, Risale fî Tahkiki

¹⁶ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 320.

¹⁷ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 320.

¹⁸ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 320.

¹⁹ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 321-322.

²⁰ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 322.

²¹ Haluk İPEKTEN - Mustafa İSEN - Recep TOPARLI - Naci OKÇU - Turgut KARABEY, Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara 1988, s. 192.

²² Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 321; Cihan OKUYUCU, Divan Edebiyatı Estetiği, L & M yayımlan, İstanbul 2004, s. 152.

²³ Kınalızâde Tezkiresi'nde (s.322-323) bu latifelerden 2 tanesi yer almaktadır. Konuyu fazla uzatmamak için buraya almıyoruz.

²⁴ (Zihî cevher-i lafz-ı tü cân-râ kût

Nümûde hatet nesh ü ta'lik-ı Yâkût). Bu Farsça beytin Türkçe karşılığı "Senin lafzının cevheri ne kadar güzel (sanki) ruha gıdadır. Senin yazın Yakut'un nesihine ve ta'likine benziyor" şeklindedir.

Cüz'i Lâ-yetecezzâ, Hâşiye-i Şerh-i Mevâkîf, Fetâvâ, Risale fî'l-Kürreti'l-Mudahrece²⁵.

Osmanlı Müellifleri'nde, Şehzâde Korkud'a göndererek takdirlerine mazhar olduğu, kelâm ilminin müşkil yerlerinin halline dair bir eserinin daha bulunduğu²⁶, Kâmûsü'l-A'lâm'da kadılıkla işigalinden dolayı eserlerinin çoğunun müsvedde halinde kaldığı ve muhtelif yazıları güzel yazdığı²⁷, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde de İbni Kemal'i himaye ederek yetişmesini sağladığı²⁸ belirtilmektedir. Sicill-i Osmanî'de "Abdülfevâh, Abdürrezzak, Abdüsselâm ve Mahmut adında dört oğlu olup 20 ile 30 yaşları arasında vefat ettikleri, beşincisinin Abdülvehhab Efendi olduğu²⁹ vb. ayrıntılar da yer almaktadır. Çoğunluğunu Hasan Çelebi Tezkiresi'nde bulduğumuz bazı beyitlerini aşağıya alıyoruz:

Çâk olan dest-i cefâ ile giribânımdır
İlişen hâr-ı gam u mihnete dâmânımdır
Tîğ-i müjgânma can vermesi sehl idi eğer
Ol cefâ-pîşe bir ağız dese kurbânımdır
İçelim içelim şarâb içelim
Nice bir sûfi safî âb içelim
Âhirette olur şarâba hisâb
Biz anı bunda bî-hisâb içelim
Gözlerim oldu münevver ol sevâd-ı nâmeden
Toz yerine tûtyâ saçmış meğer cânân ana
Hâlîmi bilip şeb-i hecre giriftâr olduğum
Rahm edip yâr eylemiş ta'vîz ile derman ana

Abdülmü'min Efendi³⁰

Safiyüddin Efendi'nin oğludur. Hattını Ali b. Hilâl'in hatlarına benzetip onun gibi yazmak gayretinde olan Abdülmü'min Efendi, bu hususta epeyce bir güzelliğe de erişerek hattatlıkta çok az kişiye nasip olup üstadlar üstadı manasına gelen "üstâzü'l-esâtîze" sıfatını ihraz etmiştir.

Hatt-ı gayrı nesh edip ol kân-ı yâkût-ı hüner
Oldu el-hak gıpta-sâz-ı şeyh ü şâb-ı hoş-nüvîs³¹
beytinin ifade ettiği manaya layık bir hattattır.

Müstakimzâde Tuhfe-i Hattâtîn'de "Yakut-ı Musta'sımî'nin önceleri zamanın hattını bunlardan meşk ettiği Harîdetü'l-Kasr'da ve diğerlerinde kaydedildiğini³²" belirtmektedir. "Kalem" demek olan "hâme = خامة" kelimesinin ifade ettiği 646/1248 tarihinde vefat etmiştir.

²⁵ Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri (Haz. Mustafa TATÇI-Cemal KURNAZ), c. 1, s. 355, Ankara 2000.

²⁶ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., c. 1, s. 355.

²⁷ Şemsettin Sami, a.g.e., c. 4, s.3071-3072.

²⁸ Dergâh Yayınları, a. g. e., c.1, s. 15, İstanbul 1977.

²⁹ Mehmet Süreyya, a. g. e., 1/92.

³⁰ Müstakimzâde, a.g.e., s.295.

³¹ Müstakimzâde'nin Tuhfe-i Hattâtîn'de Abdülmü'min Efendi'yi ve hattını tavsif için serrettiği "O hüner yakutunun (Yâkût-ı Musta'sımî'sinin) ocağı, başka yazıları (başkalarının yazılarını) geçersiz hale getirip, gerçekten güzel yazı yazan gençlerin de ihtiyarların da gıptasını çeker hale geldi" diye nesre çevirebildiğimiz bu beytin kime ait olduğunu tesbit edemedik.

³² Müstakimzâde, a.g.e., s.295.

Ahmet Efendi³³

Hattat ve divan sahibi bir şair olan Seybek Yahya³⁴'nın oğludur. Bundan dolayı da "Seybek-zâde" diye tanınmıştır. Çeşitli kalemlerde yazı yazmayı "kıbletü'l-küttâb" olarak tavsif edilen Şeyh Hamdullah'tan meşk etmiş, ömrünü Amasya'da geçirmiş ve orada vefat etmiştir. "haz = حظ" tarihinin karşılığı olmak üzere 908/1502 yılının muharreminde tamamladığı Mushaf'ı II. Bayazıt'a hediye etmiş, o da büyük bir "haz" duyarak bunu kabul edip karşılığında kendisine ihsanda bulunmuştur. Sultan II. Bayazıt vefat edince de bu Mushaf türbesine konulmuştur.

Cafer Çelebi³⁵

"Tâcî-zâde" diye tanınan Cafer Çelebi, bu sıfatından da anlaşılacağı üzere, kıymetli bir edip olan Tâcî Bey'in oğludur ki o da Amasyalı bir hattattır ve aşağıda hakkında bilgi verilmeğe çalışılmıştır. Sadi Çelebi'nin küçük kardeşi olan Cafer Çelebi, Müstakim-zâde'nin "tahsîl-i ulûmda tekâmîl-i rûsum edip bizzat Şeyh Hamdullah Agâh'tan taallüm-i hüsn-i hatt-ı şeyhâne eylemiştir"³⁶ demesinden de anlaşılacağı üzere, hüsn-i hattı Şeyh Hamdullah'tan meşk etmiştir. Zamanında ilmiye sınıfının seçkinlerinden olduğu için, kendisine İstanbul'da Mahmut Paşa Medresesi müderrisliği ihsan olunmuş, bir fitne hadisesinde Cafer Çelebi'nin evi de dahil olmak üzere, hemşehrisi kazasker Müeyyedzâde ve emsali bazı kimselerin evleri yağma edilmiş³⁷, bu hadise sebebiyle maddî olarak çok büyük bir zarar görmüş, bundan manevî olarak da etkilenmiştir. "Sultan Bayezid'in saltanatının sonlarında görevden alınmış ve günlük yüz akçe ulûfe ile emekli olmuştur"³⁸. Yavuz Sultan Selim'in cülusunda eski görevi kendisine iade edildiği gibi, Anadolu Kazaskerliğinden nişancılığa getirilmiş (920/1514)³⁹, aklı ve dirayeti sayesinde Yavuz'un takdirini kazanarak, hazarda ve seferde yanından ayırmadığı nedimlerinden biri olmak şerefine nail olmuştur. Hatta Yavuz Sultan Selim Şah İsmail'e gönderdiği Farsça mektuplarını ve Çaldıran fetihnâmelerini ona yazdırmış⁴⁰, Şah İsmail'in haremlerinden Taçlı Hanım'la evlendirerek⁴¹ kendisine büyük bir iltifatta da bulunmuştur⁴². Nişancılık payesini tavırları ve hüneri ile gerçekten hak etmiş ve divanda da itibarlı bir mevkiye çıkarmıştır⁴³. Bu hizmetleri sırasında bir iftira üzerine gazaba uğrayıp, boynu vurularak şehid edilmiş⁴⁴ ve yıkanmadan Balat semtinde Sultan Selim Camii yanındaki kendi binası olan Nişancı Mescidi avlusuna defnedilmiştir. Ağabeyi Sadi Çelebi'nin kabri de oradadır. Kendisinin

Biz şehîd-i tîğ-ı aşk oldukça râh-ı yârde
Yumadın defn eyleniz tenden gubârı gitmesin

³³ Müstakimzâde, a.g.e., s.92. (Ahmed b. Hâce Yahya "Seybek-zâde" maddesi.)

³⁴ Müstakim-zâde, Seybek Yahya'nın Nişaburlu olduğunu, elmacık kemiğinin belirgin şekilde çıkık olmasından dolayı bu lakabı aldığını, Timur'un oğlu Şahrüh zamanında Yâkûtâne hüsn-i hattıyla meşhur ve divan sahibi bir şair olduğunu, "Şebistân-ı Hayâl" adında edebî ve güzel bir eser yazdığını, Letâii'-i Lâmi'nin bunun bir eserinin tercümesi olduğunu, Tabir-nâme adıyla bir eserinin daha bulunduğunu, 852/1448'de vefat ettiğini kaydetmektedir. (Bkz. a.g.e., s.584.)

³⁵ Müstakimzâde, a.g.e., s.148; Şemsettin Sami, a.g.e., c. 3, s.1819-1820; BANARLI Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c. 1, s. 476, İstanbul 1997; İPEKTEN Haluk vd., s. 81; Âşık Çelebi, Meşâirü's-Şuarâ, Millet Kütüphanesi 772, v.177 (Sahife sistemine göre numaralanmış, a-b sistemi gözetilmemiştir); Latîfî, Teztiretü's-Şuarâ, Dersaadet 1314, s. 117; Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.246; Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri (Çev. Coşkun ÜÇÖK), Kültür Bakanlığı yayımları, Mersin 1992, s.56.

³⁶ Müstakimzâde, a.g.e., 148.

³⁷ "O akşam yeniçeriler aralarında görüşerek Şehzâde Ahmed'i hükümdar tanımamağa karar verdiler ve bundan başka üç bin kadar yeniçeri, vezir-i a'zam Hersekzâde Ahmet, ikinci vezir Koca Mustafa Paşa'larla Rumeli beylerbeğisi Hasan Paşa, kazaskerlerden Müeyyedzâde Abdurrahman ve nişancı Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin evlerini yağma ettikleri gibi..." UZUNÇARŞILI, a.g.e., c. 2, s.243;

³⁸ Mecdi Mehmed Efendi, Hadaiku's-Şakaik (Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri, haz. Abdülkadir ÖZCAN), 1/335, İstanbul 1989;

³⁹ Mecdi, a.g.e., 1/335; UZUNÇARŞILI, a.g.e., c.2, s.276 (2 numaralı dipnot).

⁴⁰ UZUNÇARŞILI, a.g.e., c.2, s.261.

⁴¹ UZUNÇARŞILI, a.g.e., c.2, s.277 (dipnot 1).

⁴² BANARLI, a.g.e., c. 1, s. 477.

⁴³ "Cafer Çelebi'ye değin Nişancılar Defterdarların altında oturup selâmda aşağı dururlardı. Me/kür-ı mebrûr Nişancı oldukça anm celâlet-i şan ve übbehet-i unvanı muktezasinca mistaba-i hümayunda vüzeranın sol canibinde iclâs olunup..." Mecdi, a.g.e., 1/337.

⁴⁴ "920 senesi recebinin sekizinci günü sebt gününde katl eyledi". Mecdi, a.g.e., 1/335; UZUNÇARŞILI, a.g.e. c.2, s.276.

beyti bu bakımdan oldukça manidardır. Vefatına "Vah gitti bu cihandan Cafer جهانندن = واه گیتدی بو جعفر 920/1514" diye tarih düşülmüştür.

Nesri de nazmı gibi kıymetli olup, Osmanlı resmî lisanında ve divan kitabetinde bir tarz ortaya koymuş olan Cafer Çelebi, üslubunda yerli bir hava ve halk ağzı söyleyişlere yer vermesi dolayısıyla, sadeleşme akımına zemin hazırlayan şairlerden sayılmaktadır⁴⁵. İyi bir tahsil görerek Adlî mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler yazıp bazı kaynaklarda kendisinden "Bayezid-i Veli" diye bahsedilen II. Bayazid'in

هر ناله که پیدا شود از سینۀ چاکم
ابری شود و گریه کند بر سر خاکم⁴⁶

matla'lı gazeline Müeyyed- zâde Abdurrahman, İbni Kemal, Hacı Hasan- zâde ve Necati Bey gibi Cafer Çelebi de nazire yazmıştır⁴⁷. Yavuz'un cülusu üzerine yazdığı

جان آفرین که بر کف ما نقد جان نهاد
بهر نثار مقدم شاه جهان نهاد⁴⁸

beytiyle başlayan Farsça güzel bir kasidesi de vardır.

"Eski kaynakların nesrini nazımından, hatta Farsça'sını Türkçe'sinden üstün buldukları Cafer Çelebi"⁴⁹nin en meşhur eseri "Heves-nâme"⁵⁰dir. Bundan başka onun kuvvetli edebî şahsiyetini aksettiren ve akıcı gazellerini de ihtiva eden bir "Divan"ı, zamanının bazı önemli olaylarından bahseden, oldukça kıymetli bir "Münşeât"ı ve sade bir Türkçe ile kaleme alınmış, tarihî mahiyette, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nda neşredilmiş "Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi" vardır. Sicill-i Osmanî'de "Kitâb-ı Ahlâk" adında bir eserinin daha bulunduğu ve Bali Çelebi adında bir oğlunun olduğu⁵¹ belirtilmektedir. Hakkında Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyânî ve Fâizî tezkirelerinde de bilgi vardır.

O devrin şairlerinden Makâlî, Cafer Çelebi'yi ve kardeşi Mehmet Sadi'yi bir kasidesinde şöyle tasvir etmektedir⁵²:

Veren kemâl-i şeref şîve-i Hudâ-dâde

⁴⁵ BANARLI, a.g.e., c.2, s.745; UZUNÇARŞILI, a.g.e., c.2, s.635 ve 673.

⁴⁶ (Her nâle ki peyda şevd ez-sîne-i çâkem - Ebrî şevd ü girye koned ber-ser-i hâkem)

Bu Farsça beytin Türkçe karşılığı "Benim paramparça vücudumdan ortaya çıkan her inilti, bir bulut olur ve toprağımın üzerinde göz yaşı döker" şeklindedir.

⁴⁷ UZUNÇARŞILI, a.g.e. c. 2, s.248.

⁴⁸ (Cân-âferîn ki ber-kef-i mâ nakd-i can nihâd - Behr-i nisâr-ı makdem-i şâh-ı cihan nihâd)

Beytin Türkçe karşılığı "Dünya padişahının teşrihi için saçıp dağıtılm diye ruhları yaratan (yüce Mevlâ) avcumuza en değerli sermayeyi koydu" şeklindedir.

⁴⁹ BANARLI, a.g.e., c. 1, s. 477; Mecdi, a. g. e., 1/335.

⁵⁰ Hevesnâme, 1493'te yazılmış, İstanbul'un medenî ve tabii güzelliklerini anlatan yer yer de edebî tenkidlere

yer veren orijinal ve kıymetli bir mesnevidir. Edebiyatta yeni ve orijinal eser verme taraftan olan Cafer Çelebi, yaşadığı asrın en büyük şairlerini, konularını ve ilhamlarını eski üstadlardan ve özellikle de İran şairlerinden almakla suçlar. Şeyhî ve Ahmet Paşa'yı hedef alarak

Şular kim Türkî dilde şöreti var Biri Şeyhî biri Ahmed'dir ey yâr
Eğer Şeyhî'dir insaf eyle billâh Sühanverlikten olmuş gerçi âgâh
Fesahatte velâkin kârı yoktur Kelâmın garîb elfâzı çoktur
Eğerçi vardır Ahmed'de zarafet Bulunur sözlerinde hem fesahat
Belâgatte velî mahir değıldir Kelâmın rabtına kadir değıldir
der. Ahmet Paşa'nın şiiri için

Sözünün hüsnü vardır ânı yoktur Nukûş-ı deyre benzer, canı yoktur

diyerek her ikisi de güzellik anlamına gelen "hüsn" ve "ân" kelimelerini çok ince nüanslarla kullanıp sözlerinin kilise resimleri gibi cansız (görünüşte güzel, fakat ruhtan ve mânâdan yoksun) olduğunu belirtir, hatta daha da ileri giderek aynı şairler hakkında

Hayâl-i hâsa çün kadir değıller Hakikatte bular şâir değıller

diye kesin kanaatini beyan eder. Her şair gibi o da kendi şiirini ve eserini değerli ve üstün bulup

Benimdir evvel âhir az eğer çok İçinde kimsenin bir habbesi yok

demek suretiyle, eseriyle iftihar eder. Hevesnâme, bir başka taraftıyla, 15. asır sonu İstanbul'u için de sağlam bir belge durumundadır.

⁵¹ Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmanî (haz. Nuri AKBAYAR), 2/379, İstanbul 1966.

⁵² Tuhe-i Hattâtîn'de Mehmet Sadi'nin de şi'ir, inşa, fazilet ve imlâda Cafer Çelebiye sâni (ikinci, ikinci bir Cafer) olabileceği derecede hüner sahibi olduğu, fakat şöretini daha çok faziletiyle kazandığı, medreseden emekli olup kardeşinden iki sene sonra vefat ederek Cafer Çelebi'nin yanına defredildiği, Seyyid Şerif Cürcanî'nin Şerh-i Miftâh'ıyla Sadr'm Şerh-i Vikâye'sinden "bâbü's-şehîd"e kadar olan kısma haşiye yazdığı, Akâid-i Nesefiyye'yi nazm eylediği, ayrıca da iki kardeşin bazı maddelerde "risâle-i latîfeleri" olduğu kaydedilmektedir. (bkz.a.g.e.,s.149.)

Utârid-i felek-i cûd Tâci Bey-zâde
 Leâli-i hat-ı Yâkût-kıymeti anın
 Ne değme kânda bulundu ne değme deryâda
 Odur o sayrafi-i cevher-i hıvâne-i hat
 Odur o zerger-i kâmil bu fenn-i zîbâda
 Kılâde-i hüneri astı gerden-i arşa
 Değil hilâl görünen bu sakf-ı mînâda
 Desem anı nola küttâb-ı seb'adan efzûn
 Adedde heft beraber olur mu heftâda
 Ne Tâci-zâde şeh-i kişver-i memâlik-i hat
 Yürüttü hükmünü varınca Tal'at-âbâd'a
 Sezadır ol k'ola tuğrâ-nüvîs-i sultanî
 Çü yok anın gibi kânûn-şinâs dünyâda
 Sevâd-ı Rûma iki Tâci-zâde verdi şeref
 Birisi hüs-n-i hat ü biri şî'r ü inşâda
 Egerçi bu da değil hâlî ol faziletten
 Garaz ikisini temyizdir bu esnada
 Elinde hâmesi ney-şekker-i fazilettir
 Şeker-feşânlık eder dehre Mısr-ı ma'nâda⁵³

II. Bayazıd'ın vefatı üzerine Cafer Çelebi'nin yazdığı mersiyesinin ilk beyitleri aşağıdadır:

Dünyâ makâm-ı hasret ü derd ü belâ imiş
 Mihnet ocağı gam evi mâtem-serâ imiş
 Azb-i fûrât ü milh-i üçâc ü azâb-ı nâr
 Dârû-yı derd sıhhati renc ü anâ imiş
 Çün suya nakş olur suver-i cism-i âdemî
 Fikr-i bekaâkişiye bir olmaz hevâ imiş
 Verme gönül zehârif-i dünyâya ey azîz
 Alır göz ile eyle nazar hep hebâ imiş⁵⁴

Şiirlerinden bazı beyitleri aşağıya alıyoruz:

Sebz-i hat kim sâye salmış zülf-i müşg-efşân ana
 Hızr'dır k'olmuş müyesser ömr-i bî-pâyân ana
 * * *
 Lebine öykünelden gonce-i ter
 Sabâ hışm eyleyüp ağzını yırtar
 * * *
 Günde bin kez görse bilmez ol büt-i ra'nâ beni
 Neylesin bir demde bin şekle koyar sevdâ beni
 * * *
 Hat yazar hattın kalemsiz safha-i sîm üstüne
 Bu ne sırdır nokta kor hân-ı lebin mîm üstüne

⁵³ Müstakimzâde, a.g.e., s.148.

⁵⁴ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., c. 1, s. 263-264.

Celalettin Efendi

Şeyh Hamdullah'ın dayısıdır. Oğulları Muhittin ve Mehmed Cemâlettin Efendiler de Amasyalı hattatlar olarak bu değerlendirmemizde yer almışlardır⁵⁵. Sicill-i Osmanî'de "ilim ve hat tahsiliyle meşhur olmuştur. Kadı ve müderris olup I. Süleyman (Kanuni) devri (1520-1556) sonlarında emekliliği seçmiş ve ardından vefat eylemiştir. Meşhur bir hattattır"⁵⁶ denmektedir.

İbrahim Efendi

Amasyalı hattat olup "Nefeszâde" sanıyla tanınan Mustafa Efendi'nin oğludur⁵⁷ ve orada "Küçük Emîr" diye şöhret bulmuştur. Müstakimzâde, Tuhfe-i Hattâtîn'de, "Seyyid İbrahim" başlığı altında, hattat İbrahim Efendi hakkında şu bilgileri vermektedir: "Tarih-i Temîmî'de doğum yeri Maverâünnehir olarak kaydedilir. Pederleri ile çocukluğunda şark cihetinden gelip Amasya yakınlarındaki Yenice köyünde yerleşmişlerdir. Babası keşif ve keramet ehli olup, oğlu İbrahim Efendi'nin çocukluğu yıllarında Bursa'ya göçerek orada bir hayli zaman ilim yolunda gayret sarfetmiş, ilâhî cezbelerine sebep olan rüyalarının aynen tahakkuku neticesinde İznik'e gidip orada sakin iken Fatih Sultan Mehmed'in hayatta olduğu yıllarda önce Pîrî Paşa'nın evlâdına, sonra Sultan II. Bayazıt Han'ın şehzâdelerinden Korkud'un yetiştirilmesi hizmetine tayin edilmiştir. Önemli medreselerin bir çoğunda hizmette bulunmuş, Amasya fetvasından sonra bu hizmetlerin hepsini terk ederek günlük yüz akçe ile II. Bayazıt'ın saltanatının sonlarında emekli olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in cülusunda Eyüp Sultan civarında bir menzil satın almış ve bu menzili kendinden sonra Eyüp Medresesi müderrislerine şart ve vakfeyleyip "Seyyid-i Râsih سید راسخ" terkinde ifadesini bulan 935/1528 tarihinde doksan yaşını geçkin olarak vefat etmiş, Eyüp Sultan Camii bitişiğinde kürsünün hemen gerisine defnedilmiştir. Ömür boyu yalnız ve tertemiz yaşamış, evlenmesi için babası ısrar edince, rüyasında Hz. Peygamber tarafından azarlanarak "İbrahim gibi, kıymetli bir evlât ile kanaatkar olmayıp ondan bir evlât daha ister misin?" şeklinde bir ikaza muhatap olmuştur.

"Ağırbaşlı bir edip, dört başı ma'mûr bir fâzıl; soyu soppu tertemiz, uzun boylu, gür sakallı, kalplerde yer etmiş biriydi. Sülüs ve nesihî Şeyh Hamdullah'la müştereken tahsil etmiş, sahip olduğu kitapların çoğunu ve en büyüklerini kendi eliyle yazmıştır. Ömrünün sonlarına doğru a'mâ olup daha sonra bir gözü açılmıştır"⁵⁸.

Mehmet Efendi

Babasının adı Ali'dir. Hüsn-i hattı Karahisârî Pîr Ahmed Efendi'nin şakirdi Hasan Çelebi'den meşk ederek mezun olmuştur. Hasan Çelebi'nin başlangıçtaki yazılarını taklit edip, üstadı ile tavırları birbirine benzer bir hattattır⁵⁹. "Müderris; Eyüp, Bursa ve Edirne mollası olup Zilhicce 1026'da (Aralık 1617) vefat etti. İffetli, salih ve dindardı"⁶⁰.

Mehmet Efendi

Künyesi "Mehmed b. Pîr"dir. Doğum tarihini tesbit edemediğimiz Mehmet Efendi, "Pîr Ağa-zâde" diye şöhret bulmuştur. Hüsn-i hat tahsili için İstanbul'a gitmiş ve Mehmed Râsim Efendi'den meşk ederek icazet sahibi olmuştur. Diğer ilimlerde de kemali olup Nahifî Süleyman Efendi'den Farsça öğrendiği bilinmektedir. Müstakimzâde'nin "Vaktimizde İzmir'de ve sonra Burûsa'da sakin olup hâlâ onda mutavattın olduğu mesmûumuzdur"⁶¹ şeklindeki ifadesinden Tuhfe-i Hattâtîn'in temize çekildiği 1173/1759 tarihinde önce İzmir'de, ondan sonra da Bursa'da yerleştiği ve hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

Mehmet Efendi

Merzifonlu olup künyesi "Mehmed bin Ramazan"dır. Doğum tarihi belli değildir. Hüsn-i hattı önce Şeyh Hamdullah'tan sonra da onun damadı ve halifesi olan Şükrullah Halife'den elde

⁵⁵ Müstakimzâde, a.g.e., s. 152.

⁵⁶ Mehmet Süreyya, a. g. e., 2/387.

⁵⁷ Bakınız, Müstakimzâde, a.g.e., s.545 ("Mustafa b. Nefes" maddesi).

⁵⁸ Müstakimzâde, a.g.e., s.46.

⁵⁹ Müstakimzâde, a.g.e., s. 431.

⁶⁰ Mehme Süreyya, a. g. e., 3/971-72.

⁶¹ Müstakimzâde, a.g.e., s. 396.

etmiştir. Yarattığı Yavuz Sultan Selim'in saltanatına kadarki olayları topladığı bir tarihi olduğu⁶² belirtilmektedir. Tevkîlikten azledildikten sonra "hattât-ı asr خطاط عصر" terkinde ifadesini bulan 979/1571 yılının ramazanından önce vefat etmiştir.

Mehmet Efendi

Merzifonlu olup künyesi "Mehmed b. Ümran b. Musa b. Ubeydullah"tır. Kendisi "Merzubânî Ebû Abdullah" diye şöhret bulmuş kıymetli bir hattattır. "Ârif-i dil عارف دل" terkinde ifadesini bulan 385/995 tarihinde vefat etmiştir⁶³.

Mehmet Celalettin Efendi

Kendisinden yukarıda kısaca bahsettiğimiz Amasyalı bir hattat olan Celalettin Efendi'nin oğludur. Şeyh Hamdullah'ın yeğeni (kız kardeşinin oğlu) dir. Ağabeyi Muhyiddin Efendi de Amasyalı kıymetli bir hattat olarak bu yazımızda yer almaktadır. Anadolu'da hat sanatının tutunup gelişmesinde aziz hizmetleri olan yedi üstad (üstâdân-ı seb'a)⁶⁴dan biri de Mehmet Cemalettin Efendi'dir. Müstakimzâde Süleyman Sadettin, Âli'nin Menâkıb-ı Hünerverân'da Muhittin Efendi vasfında inşâ ettiği manzumenin ekinde bu hattatımızı da

Karındaşı Cemâlin hattı dahi
Teberükdür Sıfâhân u Kelîd'e

beytiyle andığını ve seksen sene kadar yaşadığını⁶⁵ kaydetmektedir.

Mehmet Handan

Şark taraflarından gelip Amasya'ya yerleşmiş olan Mehmet Handan hüsnühattın sülüs ve nesih kalemlerini Şeyh Hamdullah'tan meşk etmiş ve İstanbul'a gidişlerinde üstadına refakat etmiş kıymetli bir hattattır. Hüsnühattı kemal derecesinde güzel olup zamanında oldukça revaçta ve mesel durumunda olmalıdır ki meşhur divan şairi Bakî, 5 beyitlik bir gazelinin maktâ olan

Hatt-ı la'lin Bâkiyâ ol gonce-i nev-restenin
Seyr edenler dediler Handân'ın olmaktadır bu hat⁶⁶

beytiyle bu hususu dile getirmiştir. Hakkında şimdilik Tuhfe-i Hattâtîn'de rastladığımız bu bilgilere sahip olduğumuz Mehmet Handan için, Bâkî'nin yukarıdaki beytine dayanarak ve üstadı Şeyh Hamdullah'ın 1519'da vefat ettiğini dikkate alarak, on altıncı asır hattatlarındandır diyebiliriz.

Mehmet Hilmi Efendi

Merzifonlu olup babasının adı İbrahim'dir. Hüsn-i hattı ve nesih tarzını Şekerci-zâde Seyyid Muhammet Efendi'den meşk ederek icazet sahibi olmuş, diğer kalemleri de erbabından öğrendikten sonra çeşitli hizmetlerle seyahat edip bir süre de Dârusselâm'da ikamet etmiştir. Vezirlerden Tosun Mehmed Paşa yeniçeriler ağası iken kethüdası olarak hizmetinde bulunmuş ve hasekilikten emekli olmuştur⁶⁷.

Muhaşşî Sinan

Künyesi "Sinaneddin Yusuf bin Hüsam bin İlyas"⁶⁸ olan Sinan Efendi, Amasya yakınlarındaki Sonus⁶⁹ köyündendir ve lakabı "Sinâneddîn" olup 893 (1487/88)⁷⁰te dünyaya

⁶² Müstakimzâde, a.g.e., s. 411.

⁶³ Müstakimzâde, a.g.e., s. 438.

⁶⁴ UZUNÇARŞILI, a.g.e., c. 2, s.614; SERİN Muhittin, a.g.m., s.499.

⁶⁵ Müstakimzâde, a.g.e., s.397.

⁶⁶ KÜÇÜK Sabahattin, Baki Divanı, Ankara 1994, s.236-237.

⁶⁷ Müstakimzâde, a.g.e., s.377.

⁶⁸ Nevî-zâde Atâî, Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmiletî's-Şakâik (Şakâik-i Nu'maniyye ve Zeyilleri, haz. Abdülkadir ÖZCAN), 2/248, İstanbul 1989; Müstakim-zâde ise Tuhfe-i Hattâtîn'de (s. 589) bu hattatımızın künyesini "Yusuf bin Hüsam bin İlyas" diye kaydetmektedir. Hakkında bilgi için ayrıca bakınız: Halis Turgut ASARKAYA, Tokat Meşhurları, Aksiseda matbaası-Samsun 1949, s. 109.

⁶⁹ Müstakimzâde, a. g. e., s. 589; "Amasya'nın Sonusa kasabasının Bidevi köyündendir (Mecdi, a. g. e.,1/335); ASARKAYA, a. g. c., s.109'da Sinaneddin Yusuf'un Erbaa'nın Bidevi köyünden olduğunu belirterek dipnotta "Bidevi o zamanlar Sonusa'ya bağlı, Sonusa da Amasya'ya bağlı olduğundan Sinanettin Yusuf Efendi bazı kitaplarda Sonusalı, bazılarında da Amasyalı olarak yazılır" kaydını düşmektedir. Sonusa bu gün Amasya'nın

gelmiştir

Halvetiye şeyhlerinden Amasya'da medfun şeyh Habîb el-Karamanî'nin halifelerinden olan Sinan Efendi, ilk bilgilerini layıkı vechile elde ederek kabiliyetini isbat ettiği gibi, doğruluk ve dürüstlüğüyle de şöhret bulduğu Amasya'da Küçük ağa medresesi müderrisi olan Emir Kulu Şemsettin Efendi'den ders görmüş, Hüseyniye müderrisi olup Büyük Ağa diye tanınan Taşköprülü Muslihittin Efendi'den de istifade edip beş sene kadar hizmetlerinde bulunmuştur. Hocası Muslihittin Efendi 919 (1513/14)'da Bursa Sultaniyesi'ne tayin olunca, hattatımız Sinan Efendi de onunla birlikte Bursa'ya gitmiş, orada Sahn müderrisi Muhyiddin Efendi'nin teveccühünü kazanmış, kendisinden yedi yıl ders alarak Telvîh'i sonuna kadar okuyup ikmal etmiştir. Muhyiddin Efendi onu Sahn müderrisi olan Gerez Seydi'ye teslim etmiş, Sinan Efendi de yeni hocasının bir süre sonra vefatı üzerine 924 (1518/19)'te Müftü Ali Efendi'ye intisap etmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman tahta geçince (926/1519/20) hocası Hayrettin Efendi kıymetli talebelerini bir araya toplayıp meclisine almaya başlamıştır. Bu cümleden olmak üzere İstanbul kadısı Sarı Gürz'den Ma'lûlzade Efendi'yi, Anadolu kazaskeri Mîrim Çelebi'den Merhaba Efendi'yi, Anadolu kazaskerliğinden emekli Seydi Çelebi'den Muhyittin Cürcanî'yi, Edirne darülhadisî müderrisi Kemal Paşazade'den Bostanzade Efendi'yle Celalzade Salih'i, Müftü Ali Efendi'den de Muhaşşî Sinan'la Nokta Abdî'sini istemiş ve meclislerini böyle kıymetli simalarla süslemiştir.

Sinan Efendi 928 (1521/1522)'de yirmibeş akçeyle Gelibolu'da Sarıca Paşa medresesine, 930 (1523/24)'da birkaç ay ma'zûl kaldıktan sonra Edirne'de Taşlık madresesine müderris olmuştur. Bu arada ilim ve kemalini de bir hayli artırmış, 938 (1531/32)'de Şah Efendi'nin yerine kırk akçe ile İstanbul'da Davut Paşa medresesine müderris olmuş, 940 (1533/34) sonlarında Saçlı Emir Efendi yerine Gebze'de Mustafa Paşa medresesine, 941 (1534/35)'de Emir Hasan Rûmî yerine Edirne darülhadisine, 942 (1535)'de Sahn'a, sonra da Ayasofya medresesine tayin olunmuştur. 945 (1538/39)'te Edirne Bayezidiyesi'ne terfi etmiş, 946 (1539/40)'da Haleb'e gönderilmiş, oradan Bağdat beylerbeyisi Üveys Paşa'nın emrinde teftişler yapmış, Bağdat kadısı Niksarı Mustafa Efendi ile birlikte hacca gitmiş, dönüşte hizmetlerde bulunmuş, her ikisinin şikayetiyle Üveys Paşa görevden alınmış, bunlar tekrar Haleb'e geldiklerinde Üveys Paşa'yı orada beylerbeyi olarak bulmuşlar, 949 (1542/43)'da paşanın arzıyla görevden alınmışlar, yerlerine Manav Abdi tayin edilmiştir. Aynı yıl içerisinde Sinan Efendi İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmış, Akşehir'e gelince Şam kadılığına tayin edildiği haberini almıştır. Oysa Şam kadısı Mehmet Bey beylerbeyi İsa Paşa ile ters düşmüş, her biri diğerinden şikayetçi olduğundan ikisinin de görevden alınmasına ferman çıkmış, Veziriazam Hadım Süleyman Paşa Şam kadılığını Edirne'de Sultan Bayezid müderrisi Celalzade Salih Efendi'ye arzetmişken padişah Üveys Paşa'nın taassubundan haberdar olduğu için bunlara ihsan etmişmiş.

951 (1544/45)'de Bursa kadılığına getirilip Bostanzade Efendi'ye kaymakam olmuş, 952 şabanında (ekim/kasım1545) Edirne kadılığına, 954 şabanında (eylül/ekim 1547) da İstanbul kadılığına tayin olunmuştur. On gün sonra, yeni görevine daha başlamamışken Rumeli kazaskeri Çivizade Efendi İstanbul'a, Bostanzade Efendi de onun yerine tayin olunca, Sinan Efendi onun yerine Anadolu kazaskeri tayin edilmiştir. 955 (1548/49)'te Kanuni Sultan Süleyman'la birlikte Elkas seferine katılmış, üç sene kadar oralarda mukatelede bulunmuş, 958 şevvalinde (ekim 1551) adamlarıyla birlikte azledilmiş, Rumeli kazaskerliğine Abdurrahman Efendi, Anadolu'ya da Cafer Efendi getirilmiştir. Muslihittin Niksarî vefat edince ondan boşalan Süleymaniye darülhadisine yüz seksen akçe ile hattatımız muhaşşî Sinan tayin edilmiş, bu görevi sırasında Kadı Beyzavî'nin tefsirine haşiye yazmış, 973 şabanında (şubat/mart 156) Ebussuut Efendi tefsirini tamamlayınca bütün talebeleri sırayla mülazım alınıp çeşitli terfilere mazhar olduklarında Sinan Efendi'ye de on mülazım alma hakkı verilmiş, maaşına da otuz akçe zam yapılmıştır.

983 saferinde (mayıs/haziran1575) ihtiyarlığı sebebiyle zayıf düştüğü için medreseden istifa ederek ayrılmış, zamanın hükümdarı Üçüncü Murat beşyüz filori göndererek ikramda bulunmuştur. 986 saferinde (nisan/mayıs1578) Fatih camiinde cuma namazını kılarken saraya yakalanmış, sonra felç olmuş, üç gün sonra 12 safer 986 (20 nisan 1578) günü 93 yaşını geçkin olarak vefat etmiştir. Cenaze namazını Müftü Kadızade Ahmat Efendi kıldırması, kaynatası Sarı

Taşova ilçesine bağlı belde, Bidevi de Sonusa'ya bağlı bir köydür.

⁷⁰ Atâi, a. g. e., 2/248.

Gürz'ün mescidi hatfresine defnedilmiştir⁷¹. Vefat tarihi için "cevdet-i âkıbet جودت عاقبت 986" diye tarih düşülmüştür⁷².

En önemli eseri Kadı Beyzavî tefsirine yazdığı Haşiyeye'dir. Bundan dolayı da kendisine "Muhaşşî" lakabı verilmiştir. Anadolu sahasında tefsirde İbni Kemal ve Ebussuut Efendi, haşiyede ise Sadi Efendi ile hattatımız Muhaşşî Sinan Efendi başta gelen isimler olarak tanınmışlardır. Hidaye'nin muâmelâtından birkaç kitaba da haşiyesi vardır. Torunlarından Kethuda Mustafa'nın oğlu Mahmut Çelebi Hidaye ve şerhinin kenarlarındaki notları temize çekerek toparlayıp tafsil ve tekmil etmiştir. Ayrıca Mevakıf, Miftah, Telvih ve Tecrit Haşiyesi kenarlarındaki talikatı da bir araya getirilerek düzenlenmiştir.

Anadolu Hisarı'nda iki güzel mescidi, sırası olan Sonus'ta bir camii vardır.

Nev'îzade Atai Muhaşşî Sinan Efendi hakkında yukarıda sıraladığımız bilgileri⁷³ verdikten sonra, onun irfanına ilişkin bir rüyadan bahsetmekte ve devamında özetle şu bilgileri vermektedir: Ebussuut Efendi vefat edince şeyhülislamlık makamı Sinan Efendi'ye müteveccih olmuş fakat o kabul etmemiştir. 28 sene kadar ma'zul ve mütekaid olarak yaşamış, o daha hayattayken öğrencileri sadaret makamına kadar yükselmişlerdir. Öğrencileri çoğu zaman ziyaretine gelip elini öpmek şerefine nail olur, hayır dualarını alırlardı. Görevden alınıp boşta kaldığı zamanlarda bile şerefi ve izzeti kemal derecesindedir.

Müstakimzade Tuhfe-i Hattâtîn'de onun hattatlığı hakkında şu kısa bilgileri vermektedir: Daha bülûğ çağına ermeden hüsnühatta üstadı Şeyh Hamdullahla birlikte İstanbul'a gitmiştir.

Muhittin Efendi

Şeyh Hamdullah Âgâh'ın dayısının oğludur. Babası Celalettin Efendi ve kardeşi Mehmet Cemalettin de bu yazımızda kendilerinden bahsettiğimiz Amasyalı kıymetli hattatlardır. Kanuni Sultan Süleyman hükümdar olunca Şeyh Hamdullah'ı saraya davet ederek hürmet gösterip kendisi için bir mushaf yazmasını istemiş, o da hastalığını ve yaşlandığını ileri sürerek Muhyiddin Efendi'yi tavsiye etmiştir. Müstakimzade, Gelibolulu Âlî'nin Menakıb-ı Hünerveran'da Muhittin Efendi'yi

Celâl oğlu ki hattât-ı cihandır
Nazîri gelmedi nesh ü celîde

Ana hatm oldu bu nesh ü celî bil
Nitekim kûfî hatm oldu Alî'de

Egerçi cidd ü cehd etmiş velâkin
Sunulmuştur ana kâlû belî'de⁷⁴
beyitleriyle takdir ettiğini belirtmektedir.

Muhittin Efendi; kardeşi Cemalettin, Şeyh Hamdullah ve oğlu Mustafa Dede, Şükrullah Halife, Ahmet Karahisarî ve Amasyalı Abdullah'la birlikte "üstâdân-ı seb'a" olarak bilinen Anadolu sahasının güzide hat sanatkarlarından sayılmaktadır⁷⁵.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "II. Bayazıt zamanında meşhur yay üstadları Muhyiddin, Süleyman ve Bayazıt'tır"⁷⁶ diyerek Muhittin Efendi'nin yaycılıkta da oldukça kıymetli bir usta olduğunu kaydetmektedir.

Mustafa Efendi

Amasyalı olup, hüsn-i hattı Şükrullah Halife'nin oğlu (Şeyh Hamdullah'ın torunu) Pîr Mehmed'den elde etmiştir. Müstakimzâde "elif-i kâminden sonra yazdığı âsâr-ı kalemi ziyaret olundu"⁷⁷ diyerek, 1000(1591) tarihinden sonra yazdığı bazı yazılarını bizzat gördüğünü

⁷¹ "Sofular hamamı kurbunda Yaylak camii dairesine mezbûr Sarı Gürz merhumun yanında..."
(Müstakimzade, a.g.e., s.589).

⁷² Müstakimzade, a.g.e., s.589.

⁷³ ⁷³ Atâi, a. g. e., 2/248.

⁷⁴ Müstakimzâde, a.g.e., s.515.

⁷⁵ UZUNÇARŞILI, a.g.e., c. 2, s.614; SERİN Muhittin, a.g.m., s.499.

⁷⁶ UZUNÇARŞILI, a.g.e. c. 3, s.627.

⁷⁷ Müstakimzâde, a.g.e., s.546.

kaydetmektedir. Bu ifadeye dayanarak on altınca asrın sonlarında halen hayatta olduğu düşünülebilir.

Mustafa Efend (Nefes-zâde)

Amasyalı Hacı Nefes Efendi'nin oğlu olduğu için "Nefes-zâde" diye şöhret bulmuştur. Atâyî kavlince Süleymaniye müderrisi iken Hâkâniye Medresesi'ne naklolunup "bağçe باغچه" kelemisinin ifade ettiği 1011/1602 tarihinde vefat etmiştir. Hüsn-i hattı Şükrullah Halife'den meşk etmiştir⁷⁸. Oğlu İbrahim Efendi de Amasyalı bir hattat olup yukarıda kendisinden bahsedilmiştir.

Mustafa Dede⁷⁹

Osmanlı hat ekolünün kurucusu olup "şeyh, ibnü's-şeyh, kıbletü'l-küttâb, kutbü'l-küttâb, şeyhü'r-râmiyân" sıfatlarıyla tanınan Şeyh Hamdullah'ın oğludur. Hüsn-i hattı babası Şeyh Hamdullah'tan meşk ederek ketebe yazmaya hak kazanmış fakat babası vefat ettiğinde, henüz bu sanatın inceliklerine tam vâkıf olamadığı için eksiklerini Amasyalı bir hattat olan Abdullah Efendi'den tamamlamıştır. Böylece çeşitli kalemlerde hüsn-i hattın gerçeklerine ulaşan Mustafa Dede bir ara Kahire'ye de giderek dikkatle meşkini ikmal edip hacca gitmiş, dönüşte Üsküdar'a yerleşmiştir. Orada talebe yetiştirirken, farkında olmayıp tırnak yiyerek vefat etmiş ve Karacaahmet'teki Hattatlar Makberesi diye de bilinen Şeyh Sofası'nda babasının yanına defnedilmiştir. Vefatına zamanının şairlerinden Kandî bir mersiye yazmış ve orada "Gitti dedem cennete گندی دده م جنته" demek suretiyle 945 (1538/39) tarihini düşmüştür. Müstakimzâde "satırı değil harfi bile taklit kabul etmeyecek derecede"⁸⁰ tarz ve üslûp sahibi bir hattat diye tavsif ettiği Mustafa Dede'nin Süleymaniye Camii'nde bir mushafının bulunduğunu, bu yazmanın Dede gibi yazmak hevesine kapılan bazı kadirbilmez hattatlar tarafından savaştan çıkmışa döndürülmesinden dolayı üzüntüsünü belirtmektedir.

Mustafa Dede, babası Şeyh Hamdullah, Şükrullah Halife, Amasyalı Muhittin ve kardeşi Cemalettin, Ahmet Karahisarî ve Amasyalı Abdullah'la birlikte Anadolu sahasının yedi hat üstadı olmak üzere "üstâdân-ı seb'a" diye adlandırılan seçkin bir grubun da içerisinde yer almaktadır⁸¹.

Musa Efendi

Babasının adı da Musa olan hattat Musa Efendi, halk arasında "Muslihiddin" diye tanınmıştır. Hüsn-i hattı Amasya'da Şeyh Hamdullah'tan öğrenmiş, İstanbul'a gelerek Bayezit Camii kütüphanesinin hâfız-ı kütüplüğünü yapmış, hacdan sonra yine İstanbul'a gelip sılasına gitmek üzere emekli olmuş ve Amasya'ya dönmüştür. Otuz cüzden ibaret olmak üzere "Mahzenü'l-Fıkh" adlı bir eseri vardır⁸².

Refikî⁸³

Şeyh Hamdullah Amasya'da iken, sülüs ve nesih kalemlerini ondan meşk eden Refikî, İstanbul'a gidişinde üstadına refakat de etmiştir. Şeyhülislâm İbni Kemal'e intisap ederek Edirne ve İstanbul saraylarında uzun müddet Yavuz Sultan Selim'e nedimlik ve divan kâtipliği⁸⁴ yapmış, sonra a'mâ olup gözleri görmez hale gelince kitabeti terk edip Edirne'de bazı mütevelliliklerde bulunarak hayatını devam ettirmiştir. "İbni Kemal Edirne Darülhadi'sinde görevli iken onunla görüşürmüş. Kaside, kıt'a, rubai vadisinde güzel şiirleri ve bir de tezkirelerde övülen terci-i bendi vardır"⁸⁵. Refikî; Sehî, Beyânî, Riyazi, Fâizî tezkireleri ile Abdurrahman Hibri'nin Enîsü'l-Müsâmirîn'inde yer almaktadır. Aşağıya bazı beytlerini aldığımız Refikî "ferhunde فرخنده" kelimesinde ifadesi bulan 939/1532 tarihinde vefat etmiştir. Şiirlerinden örnekler aşağıdadır:

⁷⁸ Müstakimzâde, a.g.e., s.545.

⁷⁹ Müstakimzâde, a.g.e.,s.528; Mehmet Süreyya, a. g. e., 4/1148.

⁸⁰ Müstakimzâde, a.g.e., s.528.

⁸¹ UZUNÇARŞILI, a.g.e., c. 2, s.614; SERİN Muhittin, a.g.m., s.499.

⁸² Müstakimzâde, a.g.e., s.563.

⁸³ Müstakimzâde, a.g.e., s.205; Halûk İPEKTEN vd., a.g.e., s. 377; Mehmet Süreyya, a. g. e., 4/1374; Âşik Çelebi, a. g. e., v. 627-628 (varakların her yüzü numaralıdır).

⁸⁴ Dergâh Yayınları, a. g. e., c.7, s.305, İstanbul 1990.

⁸⁵ Dergâh Yayınları, a.g.e., c.7, s.305.

Tâ seyre çıktı gayr ile serv-i revânımız
 Andan beri oturmadı yerine cânımız⁸⁶

Yıllar ile anı cellâd-ı ecel ancak çeker
 Her kimin cânına yetse zehri vü peykân-ı berş

Etse da'vâ bir müselmânı tutup öldürmeğe
 Rûy-zerd ü puşt-hamdır hüccet ü burhân-ı berş

Âdemi öldürmeğe dirgürmeğe kâdirdürür
 Râstî nâfizdürür ten mülküne fermân-ı berş⁸⁷

El edip ol lâle-ruh güller takınmış başına
 Gör ne hoş-bû nesnelere konmuş güzelin başına⁸⁸

Derdimi ey yâr derdim kimse yok benden yana
 Gönlüme derdim velî gönlüm dahi senden yana

Olmasın sensiz tek ü tenhâ bu cism-i nâ-tüvân
 Kandasın ey cânımın cânı yetiş benden yana⁸⁹

Bu cihan bir aceb cihan oldu
 Yahşılıklar kamu yaman oldu⁹⁰

Âl edip ol lâle-ruh güller takınmış başına
 Gör ne hoş-bû nesnelere katmış güzellik aşına⁹¹

İncelip kaşın hayâliyle hilâl oldum yine
 Yâdına nâgeh düşem diyü hayâl oldum yine⁹²

Câhile tev'emân safâ vü sürür
 Ehl-i irfâna derd ü gam hem-zâd
 Kâfir âsûde-dil gam-ı nândan
 Rehrev-i dîn olan yürür bî-zâd⁹³

Sun'ullah Efendi

Daha çocukluğunda külah giyerek Mevlevî tarikatına giren Sun'ullah Efendi hüsn-i hattın talik tarzını Derviş Abdi'den meşk etmiş, sonra Mısır valisi Ömer Paşa'nın imamlığını yaparak yükselmiş ve ilim öğrenmek niyetiyle Edirne'ye gitmiştir. Orada Celvetiye tarikatı şeyhi Atpazarlı Seyyid Osman Efendi'den ilim tahsil etmiş ve biatını yenileyerek bu tarikatın hilâfesi olmuştur. Bursa'da Nalbant-zâde mahallesinde karikatının hizmetinde bulunduğu sıralarda vefat etmiş ve Pınarbaşı mezarlığında toprağa verilmiştir. Vefatına, mesleğine uygun olmak üzere "celvet-hâne جلولخانه 1095/1684" diye tarih düşülmüştür. Müstakimzâde, Sun'ullah Efendi'nin pek çok güzel yazılarının bulunduğunu⁹⁴ belirtmekte, İsmail Hakkı Uzunçarşılı da XVII. asırda talik yazı ve talik hattatları hakkında bilgi verirken "Derviş Abdi talebelerinden Amasyalı Şeyh Sun'ullah (vefatı 1095/1684) bu asırda şöret kazanmışlardır⁹⁵" kaydını düşmekte, Mehmet Süreyya da "tabirci" olduğunu⁹⁶ beyan etmektedir.

⁸⁶ Latîfî, Tezkire-i Latîfî, Dersaadet, 1314, s. 166; Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.412.

⁸⁷ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 412; Âşık Çelebi, a.g.e., v. 627-6280 Latîfî Tezkiresi (Haz. Mustafa İSEN), Ankara 1990, s.367-369.

⁸⁸ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 412.

⁸⁹ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 412.

⁹⁰ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 412; Âşık Çelebi, a.g.e. v. 627-628.

⁹¹ Latîfî, a.g.e., s. 167.

⁹² Latîfî, a.g.e., s. 167.

⁹³ Latîfî, a.g.e., s. 167.

⁹⁴ Müstakimzâde, a.g.c., s.668.

⁹⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., c.3/2, s. 560.

⁹⁶ Mehmet Süreyya, a. g. e., 5/1522.

Şemsettin Efendi

"Molla Şems-i Pîr" diye şöhret bulmuş olan Şemsettin Efendi zamanının hüsn-i hattını Amasyalı hattatların seçkinlerinden olan Abdullah Efendi'den meşk ederek ondan izin ve icazet almıştır⁹⁷.

Şeyh Hamdullah Efendi⁹⁸

Osmanlı hat ekolünün kurucusu olan Şeyh Hamdullah Efendi Amasya'nın Eslem Hatun (halk arasında İslâm, bugün Dere) mahallesinde "temeşşuk تمشق" kelimesinde ifadesini bulan 840/1436⁹⁹ tarihinde dünyaya gelmiştir. Buhara'dan gelip Amasya'ya yerleşen, fazileti ve kemali ile halkın gönlünü kazanmış ve Sühreverdî tarikatına mensup olması sebebiyle "Şeyh Efendi" diye şöhret bulmuş olan Mustafa Dede'nin oğludur. Ailesi, dedesi Sarıkadı Rukneddin Mahmud'a nisbetle "Sarıkadızedeler" diye şöhret bulmuştur. Daha sonra "şeyh, ibnü's-şeyh, kıbletü'l-küttâb, kutbü'l-küttâb" gibi sıfatlarla anılıp pek meşhur bir hattat olarak Osmanlı hat sanatındaki haklı yerini alacak olan Şeyh Hamdullah, aklâm-ı sitte¹⁰⁰deki icazetini hat sanatının beşiği kabul edilen Amasya'da üstadı Maraşlı Hayreddin Efendi'den aldığı sıralarda, II. Bayazıt ilim ve sanata, bilhassa hat sanatına gösterdiği büyük ilgi ve destekle Şeyh Hamdullah'ın etrafında yeni ufukların açılmasını sağlamıştır. Nitekim "Yakut el-Musta'sımî'nin itina edip yazdıkların görmemişiz" diyerek hazineden yedi adet Yakut yazması çıkarıp Hamdullah Efendi'ye vererek, "bu tarzdan gayri bir vadi ihitrâ' olunsaydı iyi olurdu" diye tavsiyede bulunmasından sonra Şeyh Hamdullah'ın kendi üslûbunu ortaya koyduğu¹⁰¹ ve "yazı yazmak ile ok atmak güya bir ferace giymek gibidir. Yazı yazmakta feraceyi tamam giydim ve ok atmakta feracenin eteğine tam yapışabildim"¹⁰² dediği kaydedilmektedir.

Hamdullah Efendi, dinî ve edebî ilimleri Amasya'da Hatip Kasım Efendi'den öğrenmiş, babası Mustafa Dede'nin yanında seyr ü sülûkünü tamamlayarak hilâfet almış, o zamanlar Amasya'da vali (beylerbeyi) olarak bulunan Şehzâde Bayezıt'ın da dostluğunu kazanmıştır. Bu kıymetli şehzâdenin Amasya'da geçen günleri hakkında Ali Emîrî Efendi "Şehzâde Bayazıt, Fatih'in oğlu ve 7 yaşında bir çocuk olarak 1454 Ağustos'unda Amasya'ya vali olarak gelmiştir. İlk lalası Ertana Bey oğlu Ali Paşa, hocaları da Mevlânâ Mahmut ve Hatip Kasım Efendilerdir. Hat darslerini de Şeyh Hamdullah'tan almıştır. Oldukça güzel yazar, levhalarında "Bayezîd Dede min Âl-i Osman" imzasını kullanırdı"¹⁰³ derken, Atif Kahraman da aynı konuyu "Şehzâde Bayazıt vali olarak 26 sene kaldığı Amasya'da gençliğinin en güzel günlerini değerli hocalardan ilim, üstaplardan sanat, binicilik, atıcılık ve avcılık öğrenip kendisini padişah olmağa hazırladı. Bu süre içinde Amasyalıları da kendini çok sevdirdi. Şehzâdeyi en çok sevenlerin başında da Hamdullah'ın annesi geliyordu. Çocuklarına abdestsiz süt bile vermediği söylenen bu muhterem kadını Şehzâde Bayazıt da bir anne gibi sever ve sayardı"¹⁰⁴ ifadeleriyle belirtmektedir.

Beste yapabilecek kadar musiki bilgisine sahip olduğu gibi; Türk, Arap ve Fars edebiyatlarına da vâkıf olan Bayezıt onu kendisine hat hocası tayin ederek ondan icazet de almıştır. Daha Amasya'da iken tanınmaya başlayan Şeyh Hamdullah, bu yıllarda Fatih Sultan Mehmed'in hususi kütüphanesi için bazı eserler de istinsah etmiştir. Bunlardan ancak Kitâbü

⁹⁷ Müstakimzâde, a.g.e., s.227.

⁹⁸ Müstakimzâde, a.g.e., s. 185; SERİN Muhittin, SERİN Muhittin, a.g.m., s.499; Mehmet Süreyya, a. g. e., 2/595.

⁹⁹ Bu tarih Müstakimzâde'ye göredir. Muhittin SERİN, yukarıda belirttiğimiz "Hamdullah Efendi" maddesinde Ekrem Hakkı AYVERDİ ve Osman Fevzi OLCA'Y'ın 830-833 tarihleri arasında doğmuş olması gerektiğini ileri sürdüklerini belirtmektedir.

¹⁰⁰ Buradaki "aklâm-ı sitteden" değerlendirmesi Muhittin SERİN'e aittir (Hamdullah Ef. maddesi, s.449); Müstakimzâde ise "sülûs ü neshi" demektir. (Tuhfe, s. 185).

¹⁰¹ Hamdullah Ef.nin "tarz-ı şeyhâne"yi teşekkül ettirisi Tuhfe-i Hattatin'de (s. 185-186) "Hayrettin Efendi'den meşki sırasında, Yâkût'un ve seleflerinin hatlarını zihnine nakşederek, kendine mahsus bir tarz meydana getirmek için hayli meşakkat çekmiş fakat bunu kuvvede fiile geçirmeyi bir türlü başaramamıştır. Bu konuda büyük bir sıkıntı içinde iken Hızır aleyhisselâm zuhur edip kendine o tavrı talim ve bir miktar da müzakere ederek teselli vermiş, böylece daha sonra "tarz-ı şeyh" diye şöhret bulacak olan kendine mahsus tarz, ona ilahî bir armağan olmuştur" şeklinde sadeleştirdiğimiz bir ifade ile anlatılmaktadır.

¹⁰² Atif Kahraman, Osmanlı Devletinde Spor, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1995, s. 267.

¹⁰³ Ali Emîrî Efendi, "Amasya'nın Yetiştirdiği Bir Hattat Ailesi", Son Posta Gazetesi, 14 Mart 1947 ve 16 Mayıs 1947 tarihli sayılar.

¹⁰⁴ Atif KAHRAMAN, a.g.e., s. 265.

Huneyn b. İshak fi'l-Mesâil ve Ecvibetühâ fi't-Tıb (TSMK, III. Ahmet, nr.1996) ile Mesâlihu'l-Ebdân ve'l-Enfûs (Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 3740) zamanımıza ulaşabilmiştir.

Şeyh Hamdullah, dayısı meşhur hattat Cemal Amâsî'nin kızıyla evlenmiş; bu evlilikten bir kızı ve kendisi gibi hattat olarak babasının adını verdiği Mustafa adlı bir oğlu olmuştur. II. Bayazıt Amasya sancağında vali iken Şeyh Hamdullah'tan hüsn-i hat meşk ederek icazet almış, sonra sultan olarak İstanbul'a gidince hocasını da oraya getirtmiş, önce Kazasker Hamamı yakınlarında bir haneye inen Şeyh Hamdullah'ı daha sonra saraya aldırıp ikramda bulunmuş, hayatının sonuna kadar da sohbetlerinden istifade etmiştir. Hatta bazı kaynaklarda, Amasya valiliği esnasında yaşanmış bir latife de yer almaktadır¹⁰⁵. Sarayda kâtip ve hizmetlilere muallim olarak görevlendirilen Şeyh Hamdullah'a mushaf yazması için Harem Dairesi civarında ve Edirne Sarayı'nda bir meşk-hâne, arpalık olarak da Üsküdar'da iki köy tahsis edilmiş, bir köyün geliri de mührezenlerine verilmiştir. Şeyh Hamdullah en güzel eserlerini sarayda görevlendirildikten sonra vermeye başlamış, bundan sonra eserlerinin ketebesinde "kâtibü's-sultân Bayezid Han" unvanını kullanmıştır¹⁰⁶.

Hattatımız Şeyh Hamdullah hakkındaki araştırmalarımız sırasında en son, en geniş ve etraflı bilgiye Muhittin SERİN'in Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ndeki (c. 15, s.499) "Hamdullah Efendi" başlıklı maddesinde rastladık. Oldukça zengin bir bibliyografyaya sahip olan bu maddede belirtilen kaynakların çoğuna ulaşmaya maalesef imkân bulamadık. Oradan alıp yukarıya bazılarını dercettiğimiz bu kıymetli bilgilerin devamını da aşağıya alıyoruz:

"II. Bayazıt'ın vefatı üzerine oğlu Yavuz Sultan Selim tahta geçince, onun sert tabiatından dolayı vesveseye kapılan Şeyh Hamdullah, Alemdağı civarında bir yerde gizlenmek zorunda kalıp sekiz yıl süreyle inzivaya çekilmiş, sonra İstanbul'a geri dönmüş ve onun dönemini talebe yetiştirip müridlerini irşat ederek geçirmiştir. Yavuz Sultan Selim'in beklenmedik bir şekilde şirpençeden ani vefatı üzerine hükümdar olan Kanuni Sultan Süleyman da Şeyh Hamdullah'ı saraya davet ederek hürmet gösterip kendisi için bir mushaf yazmasını istemiş, ancak hattatımız hastalığını ve yaşlandığını ileri sürerek Muhyiddin Amâsî'yi tavsiye etmiştir. Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan bu şair hükümdar da ona bu vesileyle bir samur kürk giydirip hayır duasını almış, Şeyh Hamdullah bu hadiseden bir kaç ay sonra, Müstakimzâde Süleyman Sadettin'in

Şeyh Hamdullâh olup küttâba kıble pîr-i hat
Rihletinde dil dedi târîhini "dayf-ı ilâh"

beytinde düşürdüğü "dayf-ı ilâh ضيف الہ" terkininin gösterdiği 926/1519 tarihinde¹⁰⁷ Yavuz'un Mercidabık'ta Mısır padişahı Kansu Gavri'yi bozguna uğrattığı gün¹⁰⁸ vefat etmiştir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki (AY. nr. 6495) bir murakkamın ketebesinden, bu murakkam yazdığı sırada yaşının seksen üçü aşkın olduğu anlaşılmaktadır. Müstakimzâde'nin verdiği doğum tarihi (840/1436) doğru kabul edilirse miladî yıla göre seksen dört yaşında vefat ettiği ortaya çıkar. Ancak bazı araştırmacılar onun doksan yaşını aştığı görüşündedir. Nefes-zâde İbrahim ile Suyolcu-zâde Mehmet Necip Efendi 110 yıl yaşadığını söylüyorlarsa da bu ifadeler biraz mübalağalı gözükmektedir. Cenaze namazı Şeyhülislâm Zembilli Ali Efendi tarafından Ayasofya Camii'nde kılınmış, vasiyetine uyularak Karacaahmet Mezarlığı'ndaki Fatih devrinin ünlü hattatı Yahya es-Süffî'nin oğlu Ali Efendi'nin kabrinin de içinde bulunduğu Hattatlar

¹⁰⁵ Bazı kaynaklarda yer alan bu fıkrâ özetle şu şekildedir: Sultan II. Bayazıt Amasya'da emir ve vali iken sürekle avlan tertip eder ve bu sürekle onun tazısını hiç bir tazî geçemezmiş. Bir gün bir sipahi "benim tazım geçip tavşanı ondan önce yakalasin" diye Şeyh Hamdullah'ın babası Mustafa Dede'ye muska yazdırmaya gelir. Beraberinde bir miktar da koyun etini hediye getirmiştir. Fakat Mustafa Dede'yi yerinde bulamaz. Sipahinin üzüldüğünü gören Şeyh Hamdullah hediyeyi alıp, ben de muska yazmaya me'zûnum diyerek bir kâğıt yazar ve tazının boynuna bağla diye sipahiye tembih eder. Gerçekten de ertesi gün onun tazısı valinin tazısını geçip avı ondan önce alır. Hayretle bunun sırrını araştıran Bayazıt'a sipahi, muska yazdığını söyleyince, muskayı getirir. Açıp okudukları muskada şu tekerleme yazılır:

"Tama' ettim etine
Nüsha yazdım itine
Tazî geçsin geçmesin
Kuyruğu sahibinin g...e"

¹⁰⁶ Hat sanatı, bu sanatın Anadolu'daki seyri, çeşitleri, Şeyh Hamdullah ve mektebi gibi konularda daha geniş bilgi için İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Tarihi, c. 2, s. 612 ve devamına bakılabilir.

¹⁰⁷ Müstakimzâde, a.g.e., s. 186.

¹⁰⁸ Atif KAHRAMAN, a.g.e., s. 267.

Makberkesi¹⁰⁹ ne defnedilmiştir. Daha sonra II. Mustafa'nın saray hattatı Şahin Ağa tarafından yazılan mezar taşı kitabesinde, "Reisü'l-hattâtîn Hamdullah el-ma'rûf bi ibni's-şeyh rahmetulahi aleyh" kitabesi yer almaktadır. Bugün mezar taşında görülen 927 tarihi, mezar taşının yüz yıl kadar önce çekilmiş fotoğrafında bulunmayıp daha sonra işlenmiştir. Bir çok meşhur hattat Şeyh Hamdullah'ın mezarının yakınına defnedilmiş, bu mekân zamanla Şeyh Sofası adını almıştır.

Şeyh Hamdullah aynı zamanda devrinin ünlü okçularındandı. Okçuluk risalelerindeki kayıtlara göre Şîr-i Merd adında bir pehlivanın menzilinı ağaç okla 1105.5¹¹⁰ gez (729.63 m.) atarak kırılmış ve bunun hatırasına Okmeydanı Dergâhı'na yakın bir yere nişan taşı dikmiştir. Okmeydanı'nda 1454 numaralı adada mevcut nişan taşlarının en eskisi olan bu taş 1.53 m. boyunda olup üzerinde "Sâhibü'l-menzil Hamdullah ibnü's-şeyh reisü'l-hattâtîn şeyhü'r-râmiyân sene 911" yazılıdır. Şeyh Hamdullah, II. Bayezıt tarafından Mahmut ve Hamza dedelerden sonra Okmeydanı Atıcılar Tekkesi şeyhliğine tayin edilmiştir. Kaynaklarda ayrıca Şeyh Hamdullah'ın Üsküdar'dan Sarayburnu'na yüzecek kadar iyi bir yüzücü olduğu ve II. Bayezıt için ek yerleri belli olmayacak şekilde bir kaftan dikerek terzilikte de hüner gösterdiği belirtilmektedir¹¹¹.

İslâm milletlerinin an'anavî san'at anlayışları ve zevkleriyle en güzel klâsik formlarını bulan yazı nevelerinde üstat ve muhitlere göre farklı özellikler gösteren pek çok hat mektebi arasında Şeyh Hamdullah ekolü en uzun süre yaşamıştır. Hamdullah Efendi'nin klasikleşen formları, kendisini takip eden üstatlar tarafından harflerin tenasüp, duruş ve terkipleri güzelleştirilerek bir çok kol ve tarza ayrılmış, günümüze kadar bütün İslâm dünyasında hâkim bir hat mektebi olarak devam etmiştir.

Şeyh Hamdullah mektebiyle aklâm-ı sittenin bütün nevelerinde olgunluk çağı idrak edilmiş, mushaf, cüz, murakka', kıta ve kitaplarda yeni bir anlayışla hat sanatının en güzel örnekleri verilmiştir. Hamdullah Efendi'nin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan aklâm-ı sitte murakka'ları (Emanet Hazinesi, nr.2083, 2084, 2086) bu altı nevi yazıdaki gelişmeyi gösteren en güzel örneklerdir.

Hamdullah Efendi'nin sanat hayatında Amasya ve İstanbul olmak üzere iki dönem vardır. Yakut üslûbunun hâkim olduğu başlangıç devri yazılarını Amasya'da, kendi üslûbunu ortaya koyduğu eserlerini ise İstanbul'da vermiştir. Başlangıç yazılarına (evâil) örnek olarak gösterilen Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmet, nr. 1996) ve Süleymaniye (Ayasofya, nr. 3740) kütüphanelerinde kayıtlı eserleriyle Yâkût'un İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (AY, nr. 6680) kayıtlı mushafı mukayese edilirse nesih yazıda üslûp benzerliğini görmek mümkündür. Ancak İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan olgunluk devrine ait (evâhir) mushaf (AY, nr. 6662) ve diğer örneklerle adı geçen başlangıç eserleri karşılaştırıldığında Hamdullah Efendi'nin nesih yazıda yaptığı yenilikler açık bir şekilde ortaya çıkar.

Nesih hattının Şeyh Hamdullah mektebiyle insanda hayranlık uyandıracak derecede güzelleşmesi ve kolay okunan bir yazı haline gelmesi kitap ve mushaf yazısı olarak tercih edilmesine sebep olmuştur. Mushaf metni sadece nesihle yazılarak metinde devamlılık ve okumada kolaylık sağlanmış, muhakkak, reyhanî veya aklâm-ı sittenin karışık olarak kullanıldığı Yakut tertibi mushaf kitabeti zamanla terkedilerek yerine bütün İslâm dünyasında Şeyh Hamdullah'ın geliştirdiği nesih hatla mushaf yazma geleneği hâkim olmuştur¹¹². Ayrıca sayfa düzeni ve satır araları en güzel ölçülerini bulmuş, mushaf yazısına zarafet, sadelik, devamlılık ve sevimlilik gelmiştir.

Eserlerinin çoğunu murakka' ve kıta olarak veren Şeyh Hamdullah, koltuklu sülüs-nesih kıtanın Türk zevkine uygun şekil ve ölçüsünü de ortaya koymuştur. Daha sonra gelen bütün hattatlar onun kıtalarındaki ebat, şekil ve metin özelleklerini kâğıt rengine varıncaya kadar taklit etmişlerdir. Umumiyetle sülüs ve nesih yazıların işlendiği Şeyh Hamdullah mektebinde zamanla reyhanî ve tevkî terk edilmiş; muhakkak, besmele kitabesinde; rik'a ise "hatt-ı icâze" adıyla hattat ketebelerinde, ilmiye icazetnâmelerinde ve kitapların ferağ kayıtlarında kullanılmıştır.

¹⁰⁹ DERMAN M. Uğur, "Edirne Hattatları ve Edirne'nin Yazı San'atımızdaki Yeri", Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, s.312, Ankara 1993.

¹¹⁰ Atıf Kahraman aynı kaynakta (s.264), bu mesafenin Abdullah Efendi'nin kaydına göre 1073 gez olduğunu da kaydetmektedir.

¹¹¹ Atıf KAHRAMAN, a.g.e., s. 267.

¹¹² "... yine bu zâtın aynı yerde (Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi) ve 71 numarada pek mükemmel olarak yazdığı Kur'ân-ı Kerim de görülmektedir". UZUNÇARŞILI, ag.e., s.614).

Şeyh Hamdullah tavrında harflerin tenasübü, aralıkları, kelimelerin satıra oturuş vaziyetleri yeniden düzenlenmiş, akıcılık, kıvraklık, sevimlilik ve canlılık getirilmek suretiyle Yakut tarzı yazılardaki durgunluk giderilmiştir. Yakut üslûbu, Kanunî Sultan Süleyman devrinde hattın güneşi olarak kabul edilen Ahmet Şemsettin Karahisarî istisna edilirse Şeyh Hamdullah mektebinin yaygınlaşmasıyla devrini tamamlamış, bütün hattatlar Şeyh Hamdullah vadisinde yazmaya gayret etmişler ve bu vadede başarılı olanlar, "Şeyh gibi yazdı" ifadesiyle takdir edilmişlerdir.

Nesih yazıda klâsik üslûbun kanunlarını koyan Şeyh Hamdullah'ın eserlerinde ilk bakışta canlılık, bütünü meydana getiren unsurlarda uyum ve birlik göze çarpar. Yakut üslûbunda kelimelerin birbirini itip birbirinden kaçmak istemelerine karşılık Şeyh Hamdullah üslûbunda birbirleriyle kaynaşan harflerle kelimeler satır nizamında tek bir kelime gibi yer alır.

Yakut mektebinde nesih yazıda olduğu gibi sülûste de harflerin gövde yapıları, biçim ve oranları ortaya konmuştur. Ancak harflerin nisbetlerinde görülen tereddüt ve bocalama Şeyh Hamdullah mektebiyle ortadan kaldırılmış, harfler klâsik nisbetlerini bulmuştur. Ayrıca harf gövdelerinin duruşu değişmiş, satır ve sayfa nizamında birliğini bulamamış sülûs yazı, Şeyh Hamdullah mektebinde dağınıklık ve gevşeklikten kurtularak bütünleşmiştir.

Şeyh Hamdullah aralarında sultan, şehzâde, devlet adamı, âlim, meşâyih ve şairlerin de yer aldığı pek çok talebe yetiştirmiştir. Tezkirelerde adı geçen kırk üç talebesi arasında oğlu Mustafa Dede ile damadı Şükrullah Halife, Şeyh Hamdullah mektebinin önemli temsilcileridir. Hamdullah Efendi'den sonra gelen Osmanlı hattatları da onun vadisinde yürüyüp yeni üslûp ve şiveler yaratmışlardır. Mehmed Handan, Ali b. Mustafa, Behram b. Abdullah, Hüseyin Şah, Cafer Çelebi, Sultan Korkud, Mehmed b. Ramazan, Recep b. Mustafa, Mahmud Defterî ve Mustafa b. Nasûh onun başarılı talebelerindendir¹¹³. Ayrıca Derviş Mehmed, Hasan Üsküdarî, Hâlid Erzurumî, Derviş Ali, Suyolcu-zâde Mustafa, Hafız Osman, Seyyid Abdullah Hâşimî, Mehmed Râsim Efendi, Kazasker Mustafa İzzet, Mehmed Şefik, Mehmed Şevki gibi meşhur hattatlar Şeyh Hamdullah mektebine canlılık ve yenilik kazandırmışlardır.

Şeyh Hamdullah ile çağdaşları Abdullah, Cemal ve Muhyiddin Amâsî, Mustafa Dede, Ahmed Karahisarî ve Bursalı Şerbetçi-zâde İbrahim Efendi Anadolu'nun yedi hat üstadı (esâtize-i Rûm) olarak kabul edilmiştir. Osmanlı hat mektebinin teşekkülünde önemli hizmetleri olan bu sanatkarların her biri verdikleri eserler ve yetiştirdikleri talebelerle çevrelerinde geniş bir hat muhiti meydana getirmişlerdi. Bunlar, Yakut el-Musta'sımî'nin de içinde bulunduğu yedi üstada (esâtize-i seb'a) karşılık, Anadolu'nun yedi büyük sanatkarı sayılmıştır¹¹⁴.

"Sülûs ve nesih yazıda Şeyh Hamdullah talebeleri hocalarının tavrını bozmayarak takip etmişlerdir. Aşağıdaki manzume onsekizinci asır ortalarına kadar Hamdullah mektebi üstadlarını göstermektedir:

*Şeyh Hamdullâh u Şükrullâh dâmâd-ı güzîn
Sâlisî oğlu Mehemed Üsküdârî dir Hasan*

*Erzurumî Hâlid oldu hâmisî ehl-i hatın
Sâdisî Dervîş Aîî sâbi' Suyolcu pâk-fen*

*Hâfız Osmân'ın semân işrâb eder hem rütbesin
Seyyid Abdullâh imâm-ı zümre-i hatt-ı hasen*

¹¹³ Bunların dışında, Tuhe-i Hattâtîn'de adı geçen diğer talebelerini de biz ilave edelim: Sultan H. Bayazıt, Abdurrahim b. Ali b. Müeyyed (Hacı Efendi, Hacı Çelebi, öl. 944/1537), Müeyyedzâde Abdurrahman (Abdurrahman Hâtemî b. Ali b. Müeyyed (öl. 922/1516), Abdülgaffar b. Şeyh Mehmed Şah b. Şeyh Ahmed (Mudurnulu, öl. 934/1527), Ahdî (Edirneli, II. Bayazıt'ın divan kâtibi), Ahmed b. Hâce Yahya (Seybekzâde), Ahmed b. İskender er-Rûmî, Celâleddin (Tosyalı, öl. 931/528), Hüseyin Celâl (Manastırlı), İshak Cemâleddin (Cemal Halife, öl. 933/1526), Kasım b. Halil (Taşköprülü), Amasya'dan İstanbul'a gidişinde üstadı Şeyh Hamdullah'a refakat edip sonra İbni Kemal'e intisap ederek Yavuz'un nedimleri arasına katılmış olan şair Refiki, Sâhib b. Celâl (Tosyalı, öl. 973/1565), Şah İsmail'den kaçıp Osmanlı'ya sığınan Abdülfettah b. Ahmed b. Âdil Paşa (öl. 923/1517) ve kardeşi Mehmed b. Ahmed b. Adil Paşa, "Ebü'l-Fazl el-A'rec" ketebesini kullanan tek ayaklı Mehmed, Mehmed b. Alâeddin, Mahmut (Mücellitzâde, Kocaelili, öl. 951/1544), Mustafa Nişanı b. Celâl (Koca Nişancı, Tosyalı, öl. 975/1567), Üstadı Şeyh Hamdullah'la birlikte Amasya'dan İstanbul'a gelen lâkabı Sinâneddin olup Beyzâvî haşiyesi ile dikkat çektiği için Muhaşşî Sinan Efendi diye tanınan Yusuf b. Hüsâm b. İlyas.

¹¹⁴ SERİN, a.g.m., s. 451; UZUNÇARŞILI, a.g.e., c.2, s.614.

Hâce Râsim zü'l-cenâheyn idi kim ceffe'l-kalem
Şeş kalemde vâhid-i ke'l-elf idi kâmil-beden

Böyledir bu silsile kim on adet tekmil eder
 Cümlemin şâd ede ervâhın Kerîm-i Zü'l-minen¹¹⁵

Bu manzumeye göre Şeyh Hamdullah mektebini teşkil eden 10 üstadın isimleri başta Şeyh Hamdullah olmak üzere damadı ve talebesi Şükrullâh, Şükrullah'ın oğlu Pîr Mehmet, Pîr Mehmed'in talebesi Üsküdarî Hasan, Üsküdarî Hasan'ın talebesi Erzurumlu Hâlid, Erzurumlu Hâlid'in talebesi Dervîş Ali, Dervîş Ali'nin talebesi Suyolcu-zâde Mustafa, Dervîş Ali'nin diğeri bir talebesi olan Hafız Osman, Hafız Osman'ın talebesi Seyyid Abdullah (Topkapılı Emir), Seyyid Abdullah'ın talabası Eğrikapılı Mehmet Râsim'dir.

Bir kaynakta, "Sultan Bayazıt Rumeli sahilinde bir kasırda bulunurken, Üsküdar yakasından padişahı görüp soyunarak cüzdanını ağzına alıp ıslatmadan yüzerek karşı sahile geçtiğini rivayet ederler" diye kaydedilmek suretiyle, Şeyh Hamdullah'ın iyi bir yüzücü olduğu, aynı sayfada "yaşı seksenlerdeyken başı titrerdi elleri titremezdi ve gençliğindeki gibi güzel yazardı"¹¹⁶ denmektedir.

Müstakimzâde, Tuhfe-i Hattatin'de Şeyh Hamdullah hakkında genişçe bilgi verdikten sonra, önemli bir not olmak üzere "mühimme" başlığı altında "güzel yazı yazmak arzusunda olanların karalama yapmak istediklerinde, medet umarak, Şeyh Hamdullah'ın ruhuna bir Fatıha okuyup, üstadından öğrendiği meşklerini bir miktar mütalaa ettikten sonra yazmaya başlayınca, kısa zamanda isteklerinin hasıl olacağı, böyle yapanların hüsn-i hatta görünür ve görünmez pek çok hayır ve berekete ulaştıklarının tecrübeyle sabit olduğu; aynı şekilde yazı yazacak olanların taptaze bir sülüs ve bir nesih kalemini kesip yarararak bir kâğıda sarıp Şeyh Hamdullah'ın mezar toprağını iki parmak kadar kazıp, salât ve selâm getirerek o kalemi ta'zim, istimdâd ve ihtiram ile gömüp, bir cuma gecesinden bir hafta geçtikten sonra, kazdığı vakitte geri çıkararak, karalama yapacağı zaman uğurluluğuna inanarak onunla bir satır yazıp sonra diğeri kalemle meşk ve alıştırma yapmasının yazının güzellikte kemâle ulaşmasını sağladığına kendisinin bizzat şahid olduğu"¹¹⁷ şeklinde bir ilaveye yer vermektedir.

Bugün müze, kütüphane ve özel koleksiyonlarda aklâm-ı sitte ile yazılmış pek çok eseri bulunan Şeyh Hamdullah'ın kırk yedi mushaf, bir Meşarık, 1000 kadar En'am, Kehf ve Nebe' sûreleri, evrâd, ezkâr ve dua mecmuası, tûmâr, kıta ve murakka' yazdığı nakledilmektedir. Bu eserler arasında meşk için veya ticarî gayelerle Şeyh Hamdullah taklit edilerek yazılmış olanlar varsa da bunları onun yazılarından ayırmak güçtür. Bugün çeşitli müze ve kütüphanelerde Şeyh Hamdullah ketebeli veya başka bir hattat tarafından ona ait olduğu belirtilen otuz mushaf, elli En'am ve cüz, yüz yirmi bir murakka' ve kıta ile bazısı Fatih Sultan Mehmed için istinsah edilmiş tıp ve hadise dair sekiz kitap, altı adet dua mecmuası bulunmaktadır. Ayrıca Bayezıt Camii'nin mihrabı üzerinde, kubbesinde ve orta kapısında olan tarih, Firûz Ağa ve Davutpaşa Camileri kapısında olan tarihler, Edirne Kapısı'nda olan kelime-i tevhid hep onun kaleminden yazılmıştır. 901/1495 senesinde tamamladığı Mushaf-ı Şerif'i Ayasofya Kütüphanesi'ne vakfetmiştir.

Şükrullah Efendi¹¹⁸

Kaynaklarda kendisinden "Şükrullah Halife" diye bahsedilen Şükrullah Efendi, hüsn-i hattı Şeyh Hamdullah'tan meşk etmiş ve daha sonra üstadına damat da olmuştur. Gerektiği zaman yemek pişirmek de dahil olmak üzere üstadının hizmetini gören Şükrullah Halife, hatt-ı şeyhâne denilen Şeyh Hamdullah tarzı hattı yazmakta "alem" olmuş ve bu alışkanlığını tekâmülde hakkı teslim edilecek derecede ayrıntıları çok iyi bilip uygulamasıyla dikkat çekerek, Şeyh Hamdullah ve oğlu Mustafâ Dede, Amasyalı Muhittin ve kardeşi Cemalettin, Ahmet Karahisarî ve Amasyalı Abdullah¹¹⁹la birlikte Anadolu'da hat sanatının yerleşip gelişmesinde çok büyük hizmetleri bulunan ve kendilerine "üstâdân-ı seb'a" denilen seçkin grupta da yer alan kıymetli bir hattattır.

¹¹⁵ Müstakimzâde, a.g.e.,s. 628; UZUNÇARŞILI, a.g.e., c.3/2, s.559.

¹¹⁶ KAHRAMAN, a.g.e., s.267.

¹¹⁷ Müstakimzâde, a.g.e., s. 187,

¹¹⁸ Müstakimzâde, a.g.e., s.226; Mehmet Süreyya, a. g. e., 5/1607.

¹¹⁹ UZUNÇARŞILI, a.g.e., c. 2, s.614; SERİN Muhittin, a.g.m., s.499.

Pek çok mushaf ve başka eserler yazdığı rivayet edilmektedir. "zan ظن" kelimesinin işaret ettiği 950/1543 tarihine kadar yaşadığı tahmin edilmektedir. Üstadları dairesinde medfundur.

Tâcî Bey¹²⁰

Osmanlı şairlerinden olup, Amasyalıdır. İlim tahsili için Bağdad'a gitmiş, Cafer Bermekî'nin Bağdad'ın doğusunda yer alan sarayına intisap etmiştir. Asıl adı belli değildir. Hattat olan büyük oğlu Cafer Çelebi de bu makalede yer almaktadır. Küçük oğlu Mehmet Sadi de şiir ve inşada adını duyurmuş kıymetli bir şahsiyettir.

Hüsn-i hattı Şeyh Hamdullah Agâh ile birlikte meşk eden Tâcî Bey, Sultan II. Bayazıt'ın Amasya'da bulunduğu yıllarda defterdarlığını yapmıştı. Elli dört yaşında iken "dayf" ضيف kelimesiyle ifade edilen 890/1485 yılının muharrem ayında vefat etmiştir.

Tâcî Bey hakkında Beyânî tezkiresinde ve Âlî'nin Kühhü'l-Ahbâr'ında da bilgi verildiğini tesbit etmemize rağmen, bu kaynaklara ulaşma imkanımız olmamıştır.

Göz yaşlı gönül zülf-i perîşanlar içinde

Kaldım bu şeb-i târda bâranlar içinde

beyti kaynaklarda şiirine örnek olarak gösterilmektedir.

Sonuç olarak şunları kaydetmek gerekir: Anadolu'da hattat yetiştiren ocakların en önemlilerinden biri de Amasya'dır. Amasyalı hattatların bunlardan ibaret olmadığı kanaatindeyiz. Biz Tuhfe-i Hattâtîn ve Son Hattatlar başta olmak üzere dipnotlarda gösterdiğimiz diğer kaynaklarda rastladığımız hattatları buraya aldık. Eksik ve yanlışlarımız mutlaka olacaktır. Onları bildirerek bizlere yardımcı olacaklara peşinen teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Âlî, *Kühhü'l-Ahbâr (Kühhü'l-Ahbâr'm Tezkire Kısmı)*, haz. Mustafa İSEN, Ankara 1994, s. 153. Ali Emîrî Efendi, "Amasya'nın Yetiştirdiği Bir Hattat Ailesi", *Son Posta Gazetesi*, 14 Mart 1947 ve 16 Mayıs 1947 tarihli sayılar.

Aşık Çelebi, *Meşâirü's-Şuarâ*, Millet Kütüphanesi no. 772, v.177 (Sahife sistemine göre numaralanmış, a-b sistemi gözetilmemiştir).

Atıf Kahraman, *Osmanlı Devletinde Spor*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1995, s. 267.

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (Haz. Mustafa TATÇI-Cemal KURNAZ), Ankara 2000, c. 1, s. 355.

OKUYUCU, Cihan, *Divan Edebiyatı Estetiği*, L & M yayınlan, İstanbul 2004, s. 152.

Dergâh Yayınları, *TDEA*, c. 1-7.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, (Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*, haz. Ahmet Cevdet), c. 2, s. 183.

BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (Çev. Coşkun ÜÇÖK), Kültür Bakanlığı yayınları, Mersin 1992, s.56.

ASARKAYA, Halis Turgut, *Tokat Meşhurları*, Aksiseda matbaası-Samsun 1949, s. 109.

İPEKTEN Haluk - Mustafa İSEN - Recep TOPARLI - Naci OKÇU - Turgut KARABEY, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 192.

ŞAHİN İlhan - EMECEN Feridun, "Amasya", *DİA*, c.3, s.1, İstanbul 1991.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. 2, s.614, Ankara 1988.

Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ* (Haz. İbrahim KUTLUK), c. 1, s. 319, Ankara 1989.

Latîfî, *Teztiretü's-Şuarâ*, Dersaadet 1314, s. 117.

Mecdi Mehmed Efendi, *Hadaiku's-Şakaik (Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri)*, haz. Abdülkadir ÖZCAN), c.1, s.335, İstanbul 1989.

Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri AKBAYAR), c.1, s.92, İstanbul 1996.

SERİN Muhittin, "Hamdullah Efendi", *DİA*, c. 15, s.499, İstanbul 1997.

Mustafa Vazih Efendi, "el-Belâbilü'r-Râsiyye fi Riyazi Mesâilü'l-Amasiyye", İstanbul Üniversitesi

¹²⁰ Âlî, *Kühhü'l-Ahbâr (Kühhü'l-Ahbâr'm Tezkire Kısmı)*, haz. Mustafa İSEN, Ankara 1994, s. 153.

Müstakimzâde, a.g.e., s. 147; Şemsettin Sami, a.g.e., c. 3, s. 1608, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996;

Mehmet Süreyya, a. g. e., 5/1610; Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.235; Latîfî, a.g.e., s.108; İPEKTEN Haluk vd., a.g.e., s. 496.

- Kütüphanesi, T.Y. 2574, v. 38b
Müstakimzâde Süleyman Sadettin, *Tuhfe-i Hattâtîn* (Haz. İbnülemin Mahmut Kemal), İstanbul 1928.
Nevî-zâde Atâî, *Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmileti'ş-Şakâik* (*Şakâik-i Nu'maniyye ve Zeyilleri*, haz. Abdülkadir ÖZCAN), c.2, s.248, İstanbul 1989.
BANARLI Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, İstanbul 1997.
KÜÇÜK Sabahattin, *Baki Divanı*, Ankara 1994, s.236-237.
Şemsettin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, Kaşgar Neşriyat, c. 4, s.3071-3072, Ankara 1996.
DERMAN, Uğur , "Abdullah Amâsi", *DİA* , c. 1, s. 84, İstanbul 1988.